Digitálně podepsal Jan Rod
Důvod: Jsem autor tohoto dokumentu
Umístění: Praha
Datum: 2007.05.18 10:14:52 +02'00'

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE SOUČASNOSTI A MECHANIKA MOCI

DIPLOMOVÁ PRÁCE, FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ, ELEKTRONICKÁ KULTURA A SÉMIOTIKA

JAN ROD
Vedoucí práce: Prof. PHDr. Miloslav Petrusek, Csc.
Odborný konzultant: PHDr. Jan Balon, Phd.

Poděkování: Panu profesoru Petruskovi za laskavou a dlouhotrvající podporu, Janu Balonovi, Tomáši Dvořákovi a dalším za mnoho inspirativních myšlenek, bez nichž by tato práce nebyla kompletní.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval sám a bez cizí pomoci výhradně s použitím těch materiálů, které jsou řádně citovány a uvedeny v přiloženém soupisu literatury.

V Praze, …… *…… Jan Rod*

TÉMA INFORMAČNÍCH TECHNOLOGIÍ, MOCI A KULTURNÍ ZMĚNY

Kontrola, dohled, sledování – v poslední době jde o velmi používaná slova, především ve spojení s informačními technologiemi, díky nimž se dostávají do popředí. Jejich užití také stoupá se stále se rozvíjejícími médii, která v dnešní době (tak jako ve kterékoliv jiné) útočí na naší každodennost více než kdy předtím.

Vzhledem k této situaci, vzhledem k jisté oblíbenosti tohoto tématu, cítím, že je zde ale prostor, který prochází změnou, jenž zatím nebyla vůbec, nebo jen částečně, fragmentárně, popsána. Rozhodl jsem se proto ve své diplomové práci tento prostor a jeho změnu popsat v uceleném obrazu, který je však díky charakteru a vymezení práce také značně reduktivní a místy schematický, především v ohledu na teoretický záběr, který bylo možné do tohoto textu zapracovat. Avšak přesto se domnívám, že z hlediska problematiky technologií popisuje tato práce mechanismy jejich fungování a proměny v nich uceleně a s důrazem na obecný rozsah a dosah těchto změn.

Tyto změny však zasahují nejen do funkce technologií samotných, ale také do naší interakce s nimi, do toho, jak je vnímáme a do toho, jak se k nim vztahujeme, jak s nimi nakládáme a nakonec a především, jaké je naše soužití s nimi, a proto jde o změny v jádru své povahy kulturní.

Hlavním tématem práce však není samotný popis, inventarizace technologií a toho, jak pracují, nebo v lepším případě popis kulturních změn, které se s nimi pojí. Ústředním bodem této práce je to, jak tato změna ovlivňuje a proměňuje mechaniku moci[1].

V souvislosti s touto problematikou nastíním některá vybraná pojetí moci a technologie jejího fungování od Michela Foucaulta, Gillese Deleuze a nakonec současného sociologa Garyho Marxe. Vzhledem k širokému záběru a povaze této problematiky uvedu i různé dílčí

[1] Samotný pojem „mechanika moci“ je v intencích této práce převzat z Foucaultových děl, především z Dohlížet a trestat, kde autor používá také dalšího pojmu „fyzika moci“. Oba tyto pojmy směřují k poukázání na průběh a metody, jež jsou používány v rozličných formách a na různých místech (Foucault, 2000a, stránky 272-274, 293).

problémy, které, jak jsem přesvědčen, mají k tématu přímý vztah a vnášejí do mnohdy nesnadných problémů trochu více světla. Pokud jde o technologie samotné a o popis změn, budu se opírat o vlastní výzkum, případně o práci Adama Greenfielda, která popisuje některé z nich.

Je samozřejmé, že tato práce ukazuje jen velmi úzký výsek teoretické tematizace moci, navíc výsek, který je z velké části postaven na relativně příbuzných pracech francouzských myslitelů 20. století. Jde tedy nutně o jistou redukci, která však je myslím u práce tohoto typu a rozsahu nezbytná.

Bylo by samozřejmě možné vybrat jiné autory, kteří by do textu vnesli dozajista nové úhly pohledu a mnoho dalších podnětů k následnému zkoumání. Jde především o autory klasické, autory, kteří se také zabývali mocí a tím, jak pracuje – od Maxe Webera, Talcotta Parsonse až k Jürgenu Habermasovi. Nicméně jsem přesvědčen o tom, že v případě použití dalších teoretických proudů by se struktura práce buď rozpadla, nebo by bylo nutné dramaticky zvětšit její rozsah – což bohužel také není vhodné.

Vzhledem k plynulosti testu jsem se rozhodl překládat citace pramenů v cizích jazycích do češtiny, avšak pro možnost kontroly a lepší orientaci v pojmovém aparátu uvádím jejich původní znění takřka na všech místech v poznámce pod čarou.

ŽÁNROVÉ A TEMATICKÉ VYMEZENÍ PRÁCE

Žánrové vymezení tématu, které jsem si zvolil pro svojí práci není jednoduché. Problematika informačních technologií zasahuje do mnoha vědních oborů, jak záhy uvidíme.

Ekonomie tematizuje ty změny, které se odehrávají ve výrobních, finančních a dalších vztazích ve společnosti v souvislosti s vývojem informačních technologií. Média a jejich obsah, který technologie tvoří a na němž se přímo podílejí, popisují mediální studia. Politická filosofie zase bude řešit proměny, které se budou dít na úrovni státu, případně obecného vztahu vzhledem k majetku a podobně. Právní věda bude studovat technologie a jejich užití ve vztahu k vlastnictví, ale i zločinu, spravedlnosti a dalším pojmům. Nakonec filosofie, která bude pátrat po povaze změny, která se děje na fundamentální úrovni vnímání

takových pojmů, jako je medialita, reprezentace, zobrazení, jazyk a podobně.

Avšak mezi těmito vědními obory vzniká, domnívám se, poměrně velký prostor pro popis změn které se dějí ve veřejném prostoru, v běžných životech, v každodennosti členů lidské společnosti. Proto toto téma vnímám jako sociologické a budu se ve své práci zabývat popisem těch změn a projevů technologie, které se nějakým způsobem za prvé vztahují k mechanice moci a za druhé se týkají právě veřejného prostoru, každodennosti, ale i interpersonální komunikace a podobně.

Teoretické pozadí, které jsem pro svou práci zvolil, tedy práce převážně francouzských myslitelů druhé poloviny 20. století a následně práce autorů z celého světa konce 20. století na první pohled příliš sociologicky nevypadá, avšak jsem přesvědčen, že jde o autory, kteří, byť třeba nebyli řazeni mezi sociology v pravém smyslu slova, popisovali principy a mechanismy, na nichž společnost funguje. Právě tyto mechanismy moci u Michela Foucaulta, případně pozdní práce Gillese Deleuze, v nichž popisuje proměny technokulturního uspořádání společnosti pozdní doby, jsou mé práci základní. Ačkoliv se oba zabývali především filosofií, historií a kulturou obecně, velmi detailně popisovali funkci, historii a principy moderních institucí, či funkčních mechanismů společnosti. Ostatní autoři jako Roland Barthes, či Jean Baudrillard mi poskytli další ukotvení, které tkví opět v pracech, které nejsou ryze sociologické, ovšem popisují kulturu, její proměny, principy funkce těchto proměn a tudíž jsou pro mou práci nosné.

Volbou dalších autorů, především Marka Postera, či Lva Manoviche se obracím k současným mediálním studiím, které se jako samostatný obor začaly informačním technologiím věnovat systematicky jako jedny z prvních a poznatky, které uvedly sice primárně popisují především média, avšak lze je do jisté mírry aplikovat i na technologie samotné. Nakonec jsem se rozhodl použít práci jednoho z předních současných sociologů, Garyho Marxe, který se před několika lety zabýval velmi podobným tématem, avšak trochu jinak.

REFLEXE TÉMATU SOUČASNÝCH TECHNOLOGIÍ A JEJICH VLIVU V OSTATNÍCH HUMANITNÍCH OBORECH

Téma technologií je samozřejmě dosti rozšířené a věnují se mu prakticky všechny humanitní obory. Budu se zde snažit poukázat na

několik výzkumů, na které jsem při psaní narazil abych ilustroval mnohostrannost a široký záběr změn, které se pod vlivem těchto technologií dějí.

K problematice technologií je možné přistupovat prakticky z libovolného bodu s ohledem na jakékoliv pole činnosti společnosti a lidí. Je to téma, která zasahuje takřka vše a jak bylo řečeno, skoro všechny obory se s ním musí nějak vyrovnávat – od ekonomie, přes politologii, sociologii, antropologii, etnografii, psychologii až k filosofii. Rád bych zde ukázal rozsáhlost tématu a zároveň jeho interdisciplinatiru, která je mu vlastní.

Na nejnižší úrovni každodennosti jedince můžeme vidět velmi zajímavé *kulturně antropologické* výzkumy – jedním z mně velmi užitečných je práce Mizuko Ito, která se zabývá věcmi okamžité potřeby, které při sobě nosíme a jak se jejich obsah proměňuje s postupným rozvojem technologií. V tomto výzkumu můžeme vidět, kolik digitálních zařízení při sobě dnes nosíme a jak se mezi sebou liší jednotlivá místa – výzkum probíhal současně v Tokyu, Londýně a Los Angeles. Ito tvrdí, že právě tato digitální zařízení[2], která s sebou dnes nosíme jsou prvním stupněm „wearable computers“, tedy počítačů, které se dají obléci (Okabe, Anderson, Ito, & Mainwaring, 2005).

Tyto „mobilní kity“, jak jim Ito říká, jsou čím dál tím větší a zahrnují čím dál tím více digitálních zařízení. „Wearable computers“ připomínají vzdáleně, ale můžeme toto přirovnání brát jako platné, principem je totiž nošení „na těle“ a to většina těchto zařízení splňuje, i když nejsou součástí oblečení. Avšak i zde již můžeme vidět výjimky[3].

Kulturní antropologie ovšem není jediná, pokusy o tematizaci můžeme pozorovat i třeba v samotné filosofii, především v Německu a Rakousku, kde je mnoho prací zaměřeno na postižení samotné podstaty těchto změn – na krizi zobrazení, na problematiku reprezentace, avšak bohužel zatím nereflektují do dostatečné míry přicházející technologie.

---

[2] Sem patří vše od přenosných přehrávačů, PDA, mobilních telefonů, digitálních fotoaparátů, kamer, navigačních přístrojů a podobně…

[3] Jako například zimní bunda Burton Amp Jacket určená pro lyžaře a jezdce na snowboardech, která obsahuje ovládání pro hudební přehrávač Apple iPod všité do rukávu – více viz. http://www.apple.com/pr/library/2003/jan/07burtonipod.html

Nicméně lze nalézt mnoho témat, která jsou mé práci daleko bližší – například ty, které se zabývají vyýhradně dohledem, jako třeba práce amerického autora Johna McGratha Loving Big Brother: Performance, Privacy and Surveillance Space (McGrath, 2004), kde autor píše výhradně o dohledu a sledování, které je provozováno skrze kamerové systémy a další technologie. Předmětem jeho práce je ale především osobní soukromí, případně popis, jak se jeho vnímání posouvá a proměňuje.

Široké spektrum prací je samozřejmě věnované médiím, které s novými technologiemi přímo souvisí. I v této práci budu popisovat některá média a postupy, které však výhradně souvisí s problémem získávání dat a jejich využití v mechanismu moci. Mediální problematika samotná není předmětem mé práce, ačkoliv s ní toto téma poměrně úzce souvisí. Metody a postupy zprostředkování obsahu se totiž také začínají měnit. Zatímco v dřívějším uspořádání produkovala média obrazy teleprezence, dnes se dostává do popředí otázka lokálního kontextu, případně personalizace vzhledem k uživateli / příjemci mediálních sdělení.

TÉMA DOHLEDU, KONTROLY A TECHNOLOGIÍ V PRACECH DALŠÍCH AUTORŮ

Samotným dohledem a jeho rozvojem spolu s technologiemi se nezabývají jen vyjmenovaní autoři, ale velké množství jiných autorů v článcích, či dalších kratších pracích. Prakticky všichni uvádějí Foucaulta jako fundamentální stavební prvek teorie dohledu. Panoptikon je základem, chceme-li o tomto tématu hovořit.

Avšak mým záměrem není provádět zde inventarizaci změn, které přišly spolu s technologiemi, popisovat je a vztahovat ke sledování a kontrole. Domnívám se, že je nutné popisovat především změnu, pohyb, který nastává nikoliv ve sledovacích technikách a metodách dohledu, ale změn, které nastávají ve vyšších strukturách funkce moci, s níž jsou veškerý dohled a kontrola spojeny.

Téma sledování je totiž tradičně spojováno s určitým typem technologií, především průmyslovou televizí[4], či dalšími kamerovými systémy, které jsou pod kontrolou institucí státu, ale i soukromých

[4] V angličtině se používá odlišný termín CCTV (Closed Cicruit TV – uzavřený televizní okruh), který v poslední době občas přechází i do češtiny.

subjektů. Pokusím se ukázat, že toto omezení je značně reduktivní, protože používání většiny technologií produkuje digitální stopy, data, která obsahují informace, které lze následně využít.

Práci Johna McGratha jsem zde již zmínil, jsou však i další – tématem dohledu se zabývá Mark Poster, zmiňuje ho Frank Webster (Webster, 1995, stránky 52-74). Ve všech případech jde však spíše o zmínky, nikoliv soustředěný výzkum v návaznosti na širší studium dílčích technologií a změn, které s nimi přicházejí.

Kontrolou a dohledem se zabývá i mnoho dalších, již tématicky specifičtějších prací – například přímo z oboru médií, ale i některých institucí, případně soukromých korporací.

Samotný dohled a kontrola jsou pak přímo navázány na moc, na to, jak je vykonávána a přenášena, a jak funguje. Právě tyto vztahy a jejich proměna budou ústředním tématem mé práce. Nejde tedy pouze o problém soukromí, či jeho zániku, jde o širší problém funkce moci tak, jak je chápána v klasickém smyslu a proměna této mechaniky, tedy popis její změny. Tato změna totiž není částečná, nejde již o dílčí úpravy v mechanismech, které jsou nastaveny lidmi, jde o samotné změny těchto mechanismů, jde o změny interakcí, případně o změny v povaze těch věcí, které jsou základy našeho společenského ukotvení – tedy chápání vztahu k majetku a podobně.

Vzhledem k tomu, že nechci příliš zabíhat do podrobností v těchto, pro mou práci nepříliš nosných, tématech, neboť tím by práce pozbyla své konzistence a nebo značně překročila rozumný rozsah, který typu práce náleží. To samé platí i o dalších možných odbočkách, z nichž některé jsou v textu zmíněny, především co se týče dalších sociologických teorií, které nějakým způsobem souvisí s mocí.

TECHNOLOGIE SOUČASNOSTI – PROMĚNA VZTAHŮ I PROSTORU

Povaha změn, které technologie přinášejí, je různá. Jedno je ale společné. V posledních letech tyto technologie stále více „kolonizují“ náš životní prostor na všech úrovních. Na úrovni těla[5], na úrovni našeho životního prostoru (bytu, domu…), ale i v sociálním prostoru našich vztahů, komunikačním prostoru, který nám tyto vztahy umožňuje udržovat a podobně.

V této části práce tyto změny popíši v trochu větším detailu a budu se snažit ukázat mechanismus těchto změn ve vztahu k těm kategoriím, které jsou vlastní naší každodennosti a zároveň nějakým způsobem souvisí se vším co se k danému tématu vztahuje – tj. produkce dat, která mohou tím či oním způsobem sloužit distribuci, vykonávání a postupům, jenž jsou vlastní moci.

DIGITÁLNÍ ŽIVOTNÍ STYL

Pojem “digitální životní styl” není v mediální a sociální teorii nijak přesně ustanoven, nicméně pro moje potřeby v této kapitole představuje velmi výstižný, byť provizorní termín. Shrnu pod něj takové technologie a služby, které v každodenním životě a které nějakým způsobem obohacují naše komunikační prostředí[6].

To, co je na těchto technologiích klíčové, je dobrovolné sdílení osobního prostoru. Jejich používáním totiž jednotlivci do jisté míry veřejně demonstrují nějaký aktuální stav, ve kterém se nachází – tj. „jsem zaneprázdněn“, „nejsem přítomen“ (u zařízení, které komunikaci zprostředkovává), či ještě detailnější „jsem na obědě“, „odešel jsem ke kadeřníkovi“, nebo cokoliv jiného. Tyto vlastnosti podporují *„udržení pocitu spojení s ostatními v této komunikační zóně“* (Nardi, Whittaker, & Bradner, 2000, str. 1), i když je samotná výměna informací, tedy

[5] Jak jsme mohli vidět na příkladu etnografické studia z úvodní části práce.

[6] Jde o široké spektrum služeb internetu, které jsou případně využitelné na přenosných zařízeních (mobilní telefony, PDA) – sdílení fotografií, videosekvencí (Metacafé, YouTube), sociální software v podobě různých komunit od těch úplně otevřených až k uzavřeným a podobně. Další technologie, které sem spadají jsou popsány v následujících kapitolách.

rozhovor, nespojitý. Tyto IM[7] služby slouží většinou ke komunikaci, která nevyžaduje příliš mnoho prostoru, je rychlá a neformální. Typickými příklady jejich užití jsou *„rychlé otázky, vyjasnění, koordinace a plánování, udržování kontaktu s přáteli a rodinou“*[8]. (Nardi, Whittaker, & Bradner, 2000, str. 3)

Jak můžeme pozorovat, běžné chápání funkce těchto služeb a technologií je omezeno na jejich použití na osobním počítači, který je umístěn doma či v práci. S rozvojem mobilních technologií se však jejich užití rozšiřuje a běžný uživatel tak může sdílet daleko větší množství dat, které popisují výše zmiňovaný stav s mnohem vyšší rozmanitostí a hloubkou. Tato data se již nevztahují k přímému užití počítače (jak tomu bylo výše, tedy de facto omezení na „jsem / nejsem přítomen“, respektive „mám / nemám čas komunikovat“). Jde především o informace o místě, kde se právě nacházím. Ty je možné neustále aktualizovat podle toho, jak se uživatel pohybuje. Mohli bychom tuto situaci chápat, jako další extenzi komunikačního prostoru, který, díky mobilitě technologických prostředků, umožňuje velmi aktuálně „kopírovat“ daleko větší spektrum našeho osobního stavu, než tomu je v případě klasických služeb (IM).

„Location Awareness“, tedy přesná informace o místě, se stává nedílnou součástí digitálního životního stylu. Spolu s rozvojem navigačních technologií a jejich masovým rozšířením se postupně rozšiřuje a podněcuje vznik nových typů interakcí, mnohdy v nových typech komunit. Začíná se množit sociální software typu „Plazes“[9], který umožňuje svým uživatelům nejen sdílet nějaké informace, ale i právě data vztahující se k jejich poloze. Typické užití představuje situace kdy „hledám někoho kdo by se mnou šel na oběd“ – Plazes rychle napoví, kdo se vyskytuje v okolí, případně je-li zaneprázdněn nebo má-li čas.

Specifikem digitálního životního stylu je to, že jedinec vědomě publikuje (veřejně, či částečně veřejně) soukromá data, která se vážou

---

7 Instant Messaging – nejpopulárnější z těchto služeb je samozřejmě ICQ, ale na popularitě získává i Skype, který podporuje hlasové a video hovory.

8 Citace z pramenů, které nejsou v češtině a nejsou přímou součástí souvislého textu jsem se rozhodl překládat do poznámky pod čarou.

9 http://beta.plazes.com

k množství činností, které vykonává, nebo k jiným aspektům jeho existence.

Ale jakou změnu přinese tato inovace svým uživatelům? Kromě očividné prakticky totální dosažitelnosti (limitované technickými omezeními dostupnosti signálu aj.) především další možnosti interakcí, které se navíc s kombinací těchto technologií neustále zvyšují. Locative media však neumožňují pouze interakce mezi jednotlivými lidmi, ale také interakce s prostředím.

„LOCATIVE MEDIA“ A MĚSTSKÝ PROSTOR

Takový typ obsahu však nemusí být nutně spojen pouze s umístěním jedince a tedy nějakou lokalizační technologií. Typickým příkladem, kde můžeme pozorovat propojení fyzického místa v prostoru a čase a digitálního obsahu je projekt Yellow Arrow[10]. S jeho pomocí je možné na jakékoliv místo ve městě umístit žlutou šipku, která symbolizuje propojení mezi fyzickým místem a nějakým digitálním obsahem, který je přístupný z nějakého zařízení. Jiný projekt s názvem Semapedia zase umožňuje umístěním dvourozměrného čárového kódu odkazovat na nějakou stránku, která obsahuje další informace o objektu či místě, kde je kód umístěn.

Jak můžeme pozorovat, dochází k propojení městského prostoru na digitální obsahy vytvářené buď s cílem pobavit, či nějakým způsobem předat kolemjdoucím prakticky libovolnou informaci (Yellow Arrow), nebo propojit fyzické místo s jiným místem v kyberprostoru (tento vztah je přirozeně obousměrný)[11]. Běžný městský prostor (či v širším smyslu slova jakýkoliv prostor) tak je obohacen o digitální data, která jsou jednoduše přístupná a mají buď umělecký, či informativní charakter. Typicky mohou sloužit také pro turistické účely (Reitmayr & Schmalstieg, 2003). Příkladem může být software Jellingspot[12], který

10 http://www.yellowarrow.net

11 Na tomto principu funguje projekt Semapedia (http://www.semapedia.org), který pomocí 2D kódů (Semacode - obdoba čárového kódu) propojí určitý fyzický objekt s „místem“ v kyberprostoru. V kódu je totiž uložená informace s běžným internetovým odkazem; kód se sejme kamerou v mobilním telefonu, software ho přeloží a otevře danou stránku s informacemi – v případě projektu Semapedia jde o stránku v internetové encyklopedii Wikipedia (http://www.wikipedia.org).

12 http://www.jellingspot.com

všem těm, kdo si nainstalují daný software do mobilního telefonu, následně distribuuje data všude tam, kde si kdokoliv jiný nainstaluje server. V Praze zatím tato platforma funguje v módním butiku Pietro Filipi, kde takto distribuují informace o produktech. Zákazníci, kteří jsou vybaveni tímto softwarem jsou pak při nákupu nějakým malým způsobem zvýhodněni. Později uvidíme, že jde o typický příklad nejen Locative Media, ale i dalších fenoménů, jako je participační panoptikon – uživatel totiž poskytuje pouhým připojením k obsahovému serveru nějaká další data, která pak mohou sloužit prodejci.

Na vyšší úrovni pak ulice v mnoha případech přestává být pouze prostorem pro přesun odněkud někam, či úrovní, která nabízí nějaké služby, ale stává se datově bohatým prostředím, které začíná být interaktivní a tak svým způsobem ožívá. Sociální prostor ulice se tak mění vznikem další, datové vrstvy.

Jak vidíme, prosazuje se technologie, u níž je obecně velmi důležitý kontext. Ačkoliv se kontext, tedy časoprostorové souvislosti, které nás obklopují (při nějaké činnosti apod.), zdá být něčím, na co jsme odjakživa zvyklí a v čem se běžně pohybujeme, celá prozatimní éra počítačů (tedy „druhá vlna“, viz pozn. 14) nás přesvědčovala o opaku. Osobní počítače, jejich rozhraní a dosavadní pojetí internetu představují téměř absolutní vytržení z kontextu – jako by to do nynějška byl smysl těchto technologií – odtud reklamní slogany telekomunikačních firem, jako „kancelář na cestách“, „mobilní email“ a podobně[13]. Po zapnutí počítače, či i po připojení k internetu a prohlížení dnešního webu, se člověk ocitá stále ve stejném *„ne-místě“* (Greenfield, 2006, stránky 72-74) ať je fyzicky kdekoliv. Toto pojetí informačních technologií tak připomíná virtuální realitu jak byla (často literárně) zobrazována v osmdesátých letech – jako místo, které poskytuje nějaké útočiště před realitou běžného života, jako místo, kde je její uživatel odříznut. Stejně tak v případě dnešního internetu, který sice neposkytuje smyslovou stimulaci, ale pracuje na stejném principu – je jedno kde a jak jste, všechny místa jsou vždy odevšud okamžitě dosažitelná, nehledě na kontext.

---

[13] Vynikající příklad poskytuje současná reklamní kampaň firmy Vodafone Česká Republika se sloganem: „Kancelář 78 400 km2 s trvalým připojením.“ A s dodatkem: „Víme, že si v podnikání nemůžete dovolit zůstat stát na místě.“ (Převzato z časopisu Týden 8/2007, str. 27).

Druhým momentem je proudění lokálně specifických dat k uživateli, podle jeho aktuálních potřeb. V ideálním případě, který je umělecky ztvárněn filmově ve snímku Minority Report (2002) tak každý uživatel dostane na míru předpřipravená data, která (v tomto případě reklama) do své struktury a obsahu implementují nějaká data vztažená k onomu danému jednotlivci, tedy personalizovaná. Tento model, byť v dnešní době nejsou takové technologie tak rozvinuté, ukazuje na pro mojí práci velmi důležitý moment – data proudí nejen směrem k uživateli, ale také od něj – data, která jsou následně technologií nějakým způsobem vyhodnocena a distribuovaný obsah podle nich upraven, tedy jde o další variantu kontextu, tentokrát vztaženého k osobě uživatele.

V dnešní době se tyto technologie uplatňují ve velké míře ve hrách, které nějakým způsobem užívají městský prostor. Anne Galloway ve svém článku Postcard from the Urban Frontier (Galloway, 2004, stránky 446-449) ukazuje, jak lze s pomocí těchto technologií přenést sociální interakce s cizími lidmi, tedy interakce které prozatím probíhaly výhradně v rámci internetu a tím byla dána jejich anonymní povaha, do městského prostoru, do veřejného prostoru, a tak se mohou mísit s interakcemi tváří v tvář a poskytují účastníkům výhody obojího.

Locative Media představují opačný pohyb a mohou, přirozeně pokud jde o dobrý návrh a provedení, zohledňovat nejen časoprostorový kontext, ale i naší zkušenost, která je s ním spojená.

Avšak musíme se, domnívám se, ptát, jak tento kontext, o němž zde mluvíme, může vzniknout – jedině tak, že se získají nějaká data o uživateli, která tento kontext umožní. I zde tedy můžeme pozorovat pohyb dat, která mají nějaký vztah k jedinci jako takovému a jsou to právě tato data, která umožní fungování těchto technologií – v tomto případě údaje o poloze v prostoru, případně čase.

AUGMENTED REALITY

Většina těchto technologií představuje obohacení reality nějakými digitálními daty, tedy virtuální složkou. Augmented Reality, jak se takové prostředí nazývá, stále více prorůstá životním prostorem, v němž se pohybujeme. Její nejjednodušší projevy můžeme pozorovat v běžném televizním vysílání, ale také v sofistikovanějších aplikacích, jako jsou například Google Maps, které promítají digitální mapu ulic na

fotograficky nasnímaný podklad. Názorně tak předvádějí propojení digitálních dat s reálným prostorem a v případě jiných systémů (s GPS službami) například i s aktuálními daty o počasí, či dopravní situaci v závislosti na plánované cestě. Augmented Reality představuje souhrný termín pro datovou vrstvu, která je položena přes vrstvu fyzického prostoru. Lev Manovich ve svém článku „The poetics of augmented space“ tvrdí, že do této datové vrstvy patří nejen popsané aplikace, ale například i informační panely, obrazovky rozmístěné ve fyzickém prostoru, protože i ony slouží k předávání dat kolemjdoucím (Manovich, 2006, stránky 219-240).

Pouliční obrazovky, podle Manoviche dnes nejběžnější ukázka Augmented Reality, ale skýtají i další možnosti. V článku Social Potential of Urban Screens píše Mirjam Struppek (Struppek, 2006, stránky 173-188) o nutnosti rozšířit dnes takřka výhradně komerční užití této datově vrstvy, i do kulturní a sociální oblasti. Různé projekty, které tyto technologie nějakým způsobem využívají tak mohou podporovat rozvoj lokálních komunit a nebo třeba prostě generovat společné zážitky (pouliční sledování sportovních utkání apod.).

Prostor se tak stává „datově bohatým“ a data do něj mohou proudit z libovolného místa a neustále se měnit. Manovich tvrdí, že se tak běžný trojrozměrný prostor stává vícerozměrným (Manovich, The Poetics of Augmented Space, 2006, str. 223). Fyzický prostor tak obsahuje další úroveň, která se stává minimálně stejně důležitou jako tento prostor, který tím ztrácí svojí výlučnost vzhledem k sociálnímu a ekonomickému provozu společnosti.

Manovich ale upozorňuje i na jiný moment, který bývá často opomíjen, a to je nespojitost takového prostoru. Datový prostor je vázán na signály sítí, dostupnost daných služeb a ta není globální. Jedná se tak o nespojitou vrstvu, která mizí a zase se objevuje, někde je silnější a někde slabší. Později uvidíme, že tyto „ostrovy“ dostupnosti jsou propojeny také s ostrovy fungování moci, které jsou díky tomu také nespojité.

Augmented reality se stává podstatnou při uvažování o dnešní architektuře, která by tento prostor měla nějakým způsobem zapracovávat do geometrického plánu trojrozměrných budov, měla by nějakým způsobem zakomponovat tuto informační vrstvu tak, aby se stala vlastností nové architektury. Manovich tvrdí, že architektuře byla

tato informačních vrstva vlastní i v minulosti, kdy např. středověká katedrála podávala sdělení skrze epická mozaiková okna a podobně.

I zde, tak jako bylo již výše zmíněno, proudí data nejen *k* jednotlivci na základě jeho potřeb, ale i *od* něj. Nejnižší úroveň datově bohatého prostředí může fungovat bez tohoto druhého směru – to jsou Manovichem zmiňované obrazovky, datové „fasády“ na Times Square a podobně. Nicméně v případě sofistikovanějších aplikací, které doručují data na míru, vzniká potřeba druhého směru. Nicméně oproti dobrovolnému sdílení těchto osobních dat, které jsem popsal v kapitole o digitálním životním stylu je zde ten rozdíl, že data často nejsou a nemohou být sdílena dobrovolně a jedinec často nemá přehled o jejich získávání a/nebo zpracovávání.

Prostor Augmented Reality tak není pouze prostorem, který zprostředkovává přenos informací k uživateli, ale je i prostorem, který informace „vysává“ a sbírá a nakládá s nimi skrytě před zraky svých uživatelů. Sběr dat probíhá neustále – již samotnou interakcí s takovou technologií jí nějaká data dodáváme a tato data mohou být následně zpracována a dále nějakým způsobem využita.

UBIQUITOUS/PERVASIVE COMPUTING, INTERNET OF THINGS, WEB 2.0

Všechny tyto názvy pojmenovávají do jisté míry jednu společnou skutečnost. Tou je takzvané třetí stadium vývoje počítačů[14], kdy počítače, samozřejmě v pozměněné podobě, pronikají celou společností, ale také všemi druhy prostoru, který ji obklopuje (fyzického, sociálního aj…).

V zásadě jde o to, že každá věc, předmět denní potřeby, může být obohacena o „počítačovou“ část podobným způsobem jako městský prostor, jak jsem popisoval výše. Tato změna může být nesmírně hluboká a týká se neuvěřitelně velké části naší každodenní existence.

Adam Greenfield, autor knihy Everyware, která se právě tímto zabývá, shrnuje základní charakteristiku takto:

[14] Toto rozdělení nastínil Mark Weiser, vedoucí laboratoří Xerox PARC a průkopník na poli počítačových technologií. První stadium vývoje jsou obrovské stroje, které zpracovávají úlohy z mnoha zdrojů (tj. obsluhují mnoho žádostí). Druhá fáze představuje domácí počítače, kdy má každý jedinec dostupný počítač, který slouží jeho potřebám.

> *„V tomto kontextu neznamená „všudypřítomný“ pouze „na všech místech“, ale také „ve všech věcech“. Běžné předměty, od šálků, přes pláštěnky až k obrazům na zdech, jsou místem pro získávání a zpracování informací a tak získávají nové, překvapivé vlastnosti. A co je nejlepší, interakce s těmito systémy je možná přirozeným a plynulým způsobem, díky němuž není snadné vůbec zaznamenat mocné technologie, které stojí za ním. Nesčetné problémy osobních počítačů zmizí v minulosti.“*[15] (Greenfield, 2006, str. 11)

Změny v objektech a jejich užívání jsou tedy očividné a celkem snadno pozorovatelné. Ale mění se toho více a změna jde hlouběji. Systematicky narušuje zažitá paradigmata přístupu k informacím a práce s nimi, od základů mění rozhraní, popírá anachronismy, kterými jsou z jejího pohledu klávesnice, myši a obrazovky před námi. Tyto technologie s sebou nesou hlubokou proměnu rozhraní pro interakci mezi člověkem a strojem. Greenfield dále naznačuje, jak by takováto změna mohla vypadat:

> *„Zjednodušeně řečeno, užívání myši je fyzické tím, že pohybem objektu v našem světě ovlivňuje to, co se děje na obrazovce. Jednoduchost a nenáročnost, kterou uživatelé zažívají při používání myši, po krátkém časovém úseku učení, spočívá ve vědomí toho, že poloha kurzoru je přímo závislá na poloze zápěstí a prstů.“*[16] (Greenfield, 2006, str. 41)

Jak vidíme, Greenfield poukazuje na jasnou provázanost užití myši s fyzickým prostorem. Pohyb ruky a zápěstí je jasně provázán

---

[15] *„In this context, "ubiquitous" meant not merely "in every place," but also "in every thing." Ordinary objects, from coffee cups to raincoats to the paint on the walls, would be reconsidered as sites for the sensing and processing of information, and would wind up endowed with surprising new properties. Best of all, people would interact with these systems fluently and naturally, barely noticing the powerful informatics they were engaging. The innumerable hassles presented by personal computing would fade into history.“*

[16] *„In a small way, using a mouse is physical computing, in that moving an object out in the world affects things that happen on screen. The ease and simplicity most users experience in mousing, after an exceedingly brief period of adaptation upon first use, relies on the subtle consciousness of cursor location that the user retains, perceived solely through the positioning of the wrist joint and fingers.“*

s pohybem kurzoru na obrazovce. Tato rozhraní jsou postupně nahrazována inovativními přístupy a designem tzv. „tangible interface“[17]. Greenfield pokračuje:

> *„…hmatatelná rozhraní jsou ideální pro ta místa, kde by konvenční metody byly praktivky a esteticky nepřípustné, nebo kde by jimi mohlo být publikum zaskočeno, nebo jejich užívání nebylo příjemné.“*[18] (Greenfield, 2006, str. 42)

Specifikem této změny je také šioké zpřístupnění technologií těm, kteří byli doteď za hranicí Digital Divide[19] z různých důvodů. Již nebude nutné se s těmito technologiemi učit zacházet, díky jejich specializaci a přístupnosti bude interakce s nimi triviální. Úskalí jsou ale jasná a pro mojí práci klíčová. Velké množství těchto interakcí bude takřka nepozorovaných a co víc, uživatelé se do nich budou moci dostat jak nevědomky, tak nedobrovolně.

Dalším momentem je vznik nových interakcí, které nebudou již probíhat na bázi člověk-stroj, ale na bázi stroj-stroj; půjde tedy o interakce, které budou probíhat (a do jisté míry již probíhají) bez jakéhokoliv zásahu ze strany lidí a co více, životy lidí jsou jimi ovlivňovány, směrovány.

Internet of Things[20] je teoretický koncept založený na Ubicompu[21], který právě takovéto interakce umožňuje. Věci, obohacené o „počítačovou“ složku, již nejsou jen „prostými“ věcmi, ale jsou pevně začleněné do nové vrstvy datového prostoru, kde mohou být propojovány („linkovány“, tak jako text v případě dnešního webu/hypertextu) mezi sebou za účelem integrace do vyšších celků (byt, dům atd..). Senzorické vybavení je možné implementovat na jakékoliv úrovni a tak zajistit prakticky libovolnou reakci na podnět,

---

[17] „Hmatatelné, hmotné rozhraní“

[18] *“…tangible interfaces are ideal for places where conventional methods would be practically or aesthetically inappropriate, or where the audience might be intimidated by them or uncomfortable in using them.“*

[19] Digital Divide je hranice, která dělí společnost na dva tábory – skupinu, která digitální technologie používá a má z nich prospěch a skupinu, která, ač k těmto technologiím může mít fyzický přístup, z nich neprofituje.

[20] „Internet věcí“

[21] Běžně používaná zkratka Ubiquitous Computing.

který vyvolá uživatel. Jednoduchým příkladem je změna konfigurace osvětlení, vstoupí-li člověk do místnosti a podobně.

Technologie tak proniká do interakcí, které se do nynějška úplně obešly bez ní. Od platebních karet, které uvedly jako zprostředkovatele důvěryhodnosti mez dvě strany uzavírající obchod a na něž si společnost dávno zvykla, se ale dostáváme k tomu, že prakticky každá činnost bude nějakým způsobem „obohacena“ technologickou složkou. Greenfield popisuje poměrně vysoké množství detailních příkladů z nadcházející každodennosti, která podle něj může dojít až do absurdního stadia:

> *„I takové věci, jako je meditace jsou přeměněny na něco nového: protože máme empirické důkazy o tom, že mozky tibetských mnichů v hlubokých meditačních stavech ukazují pravidelné alfa vlny, není těžké si představit umělé vytváření podmínek, od světla a zvuku k vůni a proudění vzduchu vytvořené k navodění tohoto stavu meditace, připojené k monitorovacímu zařízení těla, které pomůže uživateli rozpoznat onen stav ve chvíli, kdy do něj přijde.“*[22] (Greenfield, 2006, str. 124)

Tento vstup technologií do masivního počtu interakcí s sebou nese další změny. Jednou z těch významných je proměna charakteru a důležitosti informací, které máme k dispozici. V nadcházejícím uspořádání začnou vystupovat informace, které jsme doposud buď k dispozici vůbec neměli, nebo jsme je s všední samozřejmostí přecházeli jako něco běžného, čemu není třeba přikládat příliš velký význam.

Posun nastává také ve vnímání běžných pojmů, především díky tomu, že tyto technologie oplývají velkou expresivitou a mnohdy arbitrárním nakládáním se sociálně i sémanticky zakotvenými pojmy jako je například přátelství. Greenfield opět dodává ilustrativní příklad:

> *„Vezměme přátelství. Současný sociální software, jako je Orkut nebo Friendster, nám nabízí digitální profily lidí, které známe.*

---

[22] *„Even meditation is transformed into something new and different: since we know empirically that the brains of Tibetan monks in deep contemplation show regular alpha-wave patterns, it's easy to imagine environmental interventions, from light to sound to airflow to scent, designed to evoke the state of mindfulness, coupled to a body-monitor setting that helps you recognize when you've entered it*

Vylepšená verze by mohla na pozadí zobrazovat tyto profily v reálném čas a proložit první podání ruky se jménem, případně se seznamem společných přátel jako návodem k tomu, jak srdečně se s nimi máme zdravit. Přínos pro paměť je jasný a nejlepší pro ty, kteří se vždy cítí provinile kvůli tomu, že zapomenou něčí jméno. Ale nejde tedy o vzrůstající nutnost redefinovat významy ‚poznat' a ‚znát' někoho?"[23] (Greenfield, 2006, str. 124)

Tyto sociální sítě jsou již funkční a tyto změny probíhají. Je ale mnoho těch, které zatím zůstávají nějakým způsobem skryté byť se v náznacích dají rozpoznat.

I v případě sociálních sítí je možné narazit na případy, kdy jsou uživateli generovaná data nějakým způsobem dále využívána. Ačkoliv je mnoho komunit[24], které jsou založeny na neziskovém principu, může data z nich provozovatel nějakým způsobem zpracovávat – typickým příkladem je v tomto ohledu například Google, který provozuje několik komunitních služeb[25].

Poslední technologií, zmíněnou v této části, bude nová generace webu, obyčejně nazývaná Web 2.0. Tento termín byl poprvé použit nakladatelstvím O'Reilly, které vydává publikace o informačních technologiích a nástrojích. Jeho specifikem je přechod od statických informačních nádob, jak je web běžně vnímán (tedy jako určitá obdoba textu v jeho vyšší formě), k dynamické platformě, která bude svým uživatelům nejen sloužit jako informační zdroj, ale zároveň jimi bude spoluvytvářena. Sociální software tak, jak ho známe dnes, je jednou

---

[23] *„Take friendship. Current social-networking applications, like Orkut or Friendster, already offer us digital profiles of the people we know. An ambient version and such systems have been proposed could interpose these profiles in real time, augmenting the first glimpse of an acquaintance with an overlay of their name, a list of the friends we have in common, and an indication of how warmly we regard them. The benefit qua memory augmentation is obvious, perfect for those of us who always feel more than a little guilty about forgetting someone's name. But doesn't this begin to redefine what it means to "recognize" or to "know" someone?"*

[24] O některých z nich jsem psal v bakalářské práci „Komunity ve věku elektronické komunikace", Jan Rod, FHS UK, 2005.

[25] Mezi nimi například velký diskuzní server Orkut (http://www.orkut.com), případně služby, jenž se týkají publikování videa – Google Video a nově koupený YouTube (http://video.google.com respektive http://www.youtube.com).

předzvěstí, kde je obsah zároveň přijímán a zároveň vytvářen. Hlubší kategorizace dat (tagy, deep-linking aj.), která usnadní orientaci a která je opět vytvářena samotnými uživateli (resp. systémem recyklujícím data, která mu uživatelé poskytnou).[26] Podíl uživatelů na tvorbě systému zde je přímo vyžadován a je s ním od počátku počítáno a co víc, systém by bez tohoto podílu, tedy bez části dat od uživatelů, neposkytoval stejnou funkčnost. S Webem 2.0 se pojí mnoho dalším proměn a konceptů (Angermeier, 2005), které ale pro mojí práci nejsou tolik důležité.

Na tomto místě je nutné poznamenat, že tyto vlastnosti byly připisovány již ustanoveným informačním technologiím – jak píše Mark Poster (Poster, 1995, stránky 18-21), hlavním specifikem druhého věku médií (který ale dle něj začíná již internetem) je decentralizace a vícesměrnost. Ačkoliv internet a web opravdu poskytoval technologické prostředky k „publikování“ daleko širšímu spektru uživatelů než jakékoliv médium dříve, nemůžeme zaměnit decentralizaci a vícesměrnost, kterou ukazuje Poster s vícesměrností a decentralizací, o které lze mluvit v případě nejnovějších technologií, jako je právě Web 2.0. Především proto, že technologie, o kterých mluví Poster mají tyto aspekty v daleko menší míře a zdaleka nemají takový potenciál a nejsou tak rozšířené. V Druhém věku médií Marka Postera jsou uživatelé na jedné straně producenty, na druhé straně příjemci (samozřejmě i v jedné osobě), proto nastává ona decentralizace a vícesměrnost. V případě Webu 2.0 jsou zde prostě uživatelé. Uživatelé, kteří jsou *zároveň* tvůrci a příjemci těchto dat na mnoha úrovních[27]. Již pouhou participací v systému a přijímáním dat ho spoluvytvářejí v tom smyslu, že pomáhají kategorizovat a třídit data, jejich pohyb v systému se zaznamenává a doslova každý bit dat, který nese jejich stopu je k něčemu využit a systém nějakým způsobem ovlivňuje. Nyní tedy přichází chvíle, kdy všechen obsah vytváří uživatelé, kteří jsou zároveň sami příjemci, provozovatel je redukován na dodavatele funkčního systému, tedy rámce, ve kterém interakce probíhají, ale na obsahu se nijak nepodílí (kromě jeho kontroly, zdali odpovídá zákonům dané

[26] Stejně tak další příbuzné systémy jako FOAF, Folksonomy a další. Více viz dodatky.

[27] Jako příklad nám zde může posloužit služba Google Trends, která využívá data z Google Search, tedy data, která dodávají sami uživatelé pouhým používáním této služby a dále je zpracovává a prezentuje je jako samostatnou službu.

země a podobně). Toto je samozřejmě krajní případ, ale tento aspekt můžeme pozorovat i v menší míře.

Zde znovu můžeme vidět již zmiňovanou vlastnost současných informačních technologií – i nyní jsou totiž v masivní míře využívána data, která jsou produktem (místy i vedlejším) samotných uživatelů těchto systémů.

DEANONYMIZACE A SOUKROMÍ

Asi největší otázkou, která se s těmito technologiemi opakuje neustále, vždy a prakticky všude, je otázka bezpečí a soukromí. Klasické koncepty ochrany soukromí, které jsou spojené s institucemi (státní mocí) a médii jsou v dnešní době zastaralé, nicméně stále mají omezenou platnost. Někteří autoři dokonce zastávají myšlenku, že se povaha a funkce těchto konceptů nemění nijak zásadně:

> *„Sběr informací o občanech pro správu a řízení byl vždy funkcí a záměrem moderního státu. Užití osobních informací a sledování jedinců nebylo novým produktem těchto vylepšených technik. Co se změnilo spíše, je to, že s příchodem databází se schopnost sbírat a spravovat informace zrychlila se rozšířila. Tento technologický vývoj pomohl státu a jiným autoritám a také soukromým společnostem k efektivnímu využívání osobních informací. Díky rozmachu přímého marketingu nejsou lidé jen objektem sledování „Velkého Bratra“, ale také oběťmi invaze tisíců počítačů, které zpracovávají jejich osobní informace.“*[28] (Woo, 2006, str. 953)

Jak vidíme, Woo tvrdí, že jediné, co se mění na schopnosti *sbírat* a *spravovat* informace je *rychlost* a *rozsah*. Hlavním problémem (který

[28] *Collecting information about its citizens for management and surveillance always has been a function and preoccupation of the modern state. The use of personal information and surveillance over individuals was not a new product of these improved techniques. Rather, with the advent of computerized databases, the ability to collect and manage information has increased in its speed and scope. This technological development has helped the state, other authorities and commercial entities to utilize people's personal information effectively. Through the proliferation of direct marketing, people are subject not only to 'Big Brother' surveillance but also to the invasion of thousands of computers that process their information.“*

však Woo nepopisuje) je, že se tyto entity, které pronikají do soukromí jedinců, stále více rozšiřují a zneviditelňují. V průběhu tohoto textu však uvidíme, že tento dojem je mylný, neboť se zásadním způsobem mění mechanismy a povaha tohoto dohledu, který následně přestává být dohledem v tomto tradičním smyslu slova.

O internetu se mluvilo a mnohdy mluví jako o místu totální anonymity a mnoho autorů to následně vyvrací, či o tom dokonce mluví, jako o nějaké změně, jako by internet anonymní byl a následně být přestal (Woo, 2006, stránky 954-956). Domnívám se, že fenomén anonymního internetu (a posléze jeho rozbití) je jedním z velkých nedorozumění. Z čisté technologického hlediska internet anonymní nikdy nebyl, není a nikdy nebude. Při zachování ideálních technologických podmínek je cesta všech dat vystopovatelná – existují samozřejmě určité postupy, které umožní „anonymizaci“ dat (Tor, Vidalia a další), ty ale fungují na principu „pračky“, která zahodí původní identifikační data a nahradí je svými, úplně identickým způsobem, jakým, zjednodušeně, funguje například praní peněz. Anonymita (či její mýtus, chceme-li) funguje totiž na úplně jiné úrovni – na úrovni nikoliv technologické, nýbrž sociální. Právě v rovině sociální, v rovině identity a jejího skrytí či odhalení můžeme mluvit o anonymitě[29]. Mísením těchto rovin, technologického internetu s jednoznačně identifikovatelnými počítači a internetu jako sociálního prostoru plného rozmlžených a nejasných identit (Poster, 1995) a (Poster, 2001) vzniká prostor pro nedorozumění. V této úvaze můžeme jít ještě dále a to směrem, kdy budeme technickou rovinu internetu chápat jako síť počítačů a sociální rovinu jako síť jedinců. Tyto dvě roviny je nutné vnímat jako velmi úzce související, nicméně nelze je ani zaměňovat ani směšovat.

Druhá úroveň, která není vědomá, spočívá v „neviditelnosti“ těchto technologií. Soukromí může být narušeno na nejnižších úrovních tak, že si toho jedinec nebude žádným způsobem vědom a ani zpětně nezjistí jak[30], kdy a jakým způsobem k tomu došlo[31]. Posun, který v tomto

[29] O identitě v rámci sociálního softwaru (jmenovitě diskuzních serverů) jsem psal ve svojí bakalářské práci „Komunity ve věku elektronické komunikace“, Jan Rod, FHS UK, 2005.

[30] Typickým příkladem, velmi triviálním, jsou různé „data-mining“ technologie dnešního internetu. Avšak nejde o problém, jehož řešením je „instalace antivirového softwaru“, ale o problém koncepce. Data, u nichž je možné budoucí využití a jež poskytujeme nevědomě, mohou být zdánlivě bezvýznamná, avšak ve větších množství (buď od jednoho

ohledu nastává ve spojitosti s technologiemi, které v této práci popisuji není možné trivializovat pouze tím, že řekneme, že se „rozšiřují a zdokonalují technologie a tudíž se zvyšuje nebezpečí pro soukromí“. Problém je dle mého mínění trochu složitější. Klíčovým faktem je právě ono mizení, ona neviditelnost, nepostřehnutelnost sledování, které se dostává mimo naše zorné pole a rozlišovací schopnosti, proto se jí budu věnovat samostatně v některé z dalších kapitol.

BEZPEČNOST – NOVÉ MOŽNOSTI DOHLEDU

Téma 11. září a teroristických útoků na USA bylo ve spojení s potřebou větší bezpečnosti a dohledem spojeno od počátku. Tato bezpečnost je viděna optikou dokonalejších technologií, které umožní eliminovat nebezpečí podobného druhu na více úrovních. Nicméně teroristické útoky nebyly způsobeny selháním technologií, potože byly ve své podstatě neuvěřitelným způsobem „lo-tech“[32]. To ovšem neznamená, že není možné vymyslet nějaká technologická řešení, která by dokázala podobným situacím zabránit[33].

Velké naděje v tomto případě leží právě v technologiích o nichž jsem v této práci psal. Kombinací jednotlivých postupů lze dosáhnout vskutku dokonalých metod sledování, vyhodnocování, kontroly a tím předejít, nebo v horším případě vyřešit velké množství zločinů a přestupků. První aplikace tohoto typu již můžeme vidět v praxi nyní.

Technologie Ubicompu jsou pro dohled a sledování velmi vhodné. Nejde jen o samotnou kombinaci technologií, o nichž jsme tu mluvili –

---

uživatele různé informace, nebo jedna informace od masy uživatelů) mohou získávat jinou výpovědní hodnotu.

[31] Mohli bychom sledovat i další směry, jako například nízkou informovanost uživatelů o tom, jak je s daty následně nakládáno, kam všude se mohou data dostat, jak dlouho je možné jich používat atd. Nicméně v této odbočce nevidím přínos pro celek práce, proto tyto aspekty vynechávám.

[32] „Lo-tech“ je zkratkou pro „low technology“ a znamená výrobu, použití aj. s minimálními náklady na tvorbu/výrobu a počítá s dosažením maximální efektivity.

[33] Zde se mluví o velkém množství technologií – dálkové ovládání letadel, neproniknutelné oddělení pilotní kabiny od zbytku letadla a podobně.

tj. RFID čipy pro jednoznačnou identifikaci, GPS pro lokalizaci a podobně.

Klíčovým požadavkem je velmi často identifikace jedince (buď úplná, nebo alespoň částečná[34]). Díky Ubicompu je možné tuto identifikaci vést na mnoha frontách – systémy pro identifikaci tváří jsou dokonce již na mnoha místech v provozu[35], ale jsou i jiné možnosti. Prozradit člověka může cokoliv, od nějakého typu interakce, až po vlastní chůzi[36].

Ale nejde v žádném případě o nějaké „prozrazení“ pachatele či něčeho podobného, to je pouze nejviditelnější použití. Jakmile je možné masově identifikovat jednotlivé lidi, je možné s těmito informacemi dále libovolným způsobem pracovat. Greenfield říká, že si můžeme začít klást otázky typu „Je zde tato osoba oprávněná být“, či ještě dále „Co všechno zde tato osoba může dělat?“ (Greenfield, 2006, str. 108). Hlavní změnou je posun od relativně nepružného „třídění“ (převážně vykonávaného zastaralými prostředky – pořadateli, střážci, policisty, prostě lidskou prací, která je ve srovnání s technologiemi pomalá a nepružná) k velmi jemné přístupové (i když zde jdeme dále než kam nás pouští význam tohoto slova) politice, která může být uplatňována v masovém měřítku nejen na lidi, ale samozřejmě i na jakékoliv produkty, akce[37] a vše ostatní (Deleuze, 1995). Gary Marx navrhnul, jak

---

[34] Tj., nemusí jít o nutné odhalení jeho identity, jména, věku, stačí odhalit nějaký relevantní údaj – zálibu, četnost nějaké činnosti a podobně. To je svého druhu také identifikace, která může být tím kterým systémem požadovaná.

[35] Dopravní systém Tokia, policejní kamery v Británii a podobně.

[36] Systém identifikace lidí podle chůze je vyvíjen českým vědeckým týmem pro nasazení tam, kde není možné provést identifikaci tváře, tj. typicky tam, kde si je pachatel vědom přítomnosti kamer a kde tvář nějakým způsobem skrývá.

[37] Není těžké si představit například rozhraní výtahu, které nabídne pouze patra, do nichž má daný jedinec přístup a to na základě jeho identifikace. Tento princip je uplatnitelný na mnoho situací, prakticky na všechny, kde jde o fyzický přístup do nějakého ohraničeného prostoru. Tato oprávnění lze však nastavovat nejen pro fyzický vstup, ale také pro různé akce, například po požití alkoholu vás automobil sice nechá otevřít dveře a nasednout, ovšem nenechá vás řídit. Stejně tak je možné si představit nějakou kontrolu střelných zbraní v souvislosti s událostmi na Virginia Tech v USA a s dalšími podobnými událostmi – koncepty, které omezí užití zbraně na jednoho člověka na základě biometrických dat jsou již několik let předmětem diskusí; můžeme jít dále a představit si, že bude možné tyto střelné zbraně

by měly vypadat schémata kontroly ve *„společnosti řízené inženýrtvím“*, jako je ta naše, kde *„…je cílem eliminovat, nebo omezit narušení kontrolou fyzického a sociálního prostoru“*[38] (Marx, 2001). Tomuto textu Garyho Marxe se budu věnovat podrobněji v druhé části práce.

Navíc zde opět, jako v případě jiných uplatnění, o nichž jsem již mluvil, přichází ke slovu kontext. Respektive lépe řečeno, kontext se objevuje, problém s jeho absencí mizí. V důsledku tak lze dosáhnout stavu, kdy určité možnosti těm nesprávným lidem zůstanou úplně skryty a jiným se objeví a podobně.

S tím vším je spojená biometrie – o některých jejích podobách jsem zde psal, jiné můžeme pozorovat již v praxi. Identifikační doklady osobnosti, které obsahují strojově čitelné biometrické údaje jsou již v omezené míře v oběhu, dokonce i v České Republice a byť je oním biometrickým údajem zatím pouze fotografie, větší změny jsou na obzoru – především dálkově čitelné pasy, které budou obsahovat RFID čip, z něhož lze data získávat na vzdálenosti několik desítek centimetrů až metrů a data, která budou v těchto čipech uložena, již budou subtilnějšího charakteru (otisk prstu, otisk hlasu, obraz sítnice, ale i jiná, nebiometrická data jako datum narození, bydliště a podobně).

Dostupnost technologie si pak vynucuje zavádět další opatření, která byla oznámena jakmile se o tomto záměru dozvěděla širší, převážně odborná společnost. Tato opatření mají zabránit tomu, aby se data z těchto osobních dokladů dostávala do nesprávných rukou.

Proměny také nastávají ve vyhodnocování dat. Zatímco na konci tohoto systému je stále objektiv kamery, který jsme se všichni za zhruba posledních třicet let naučili takřka ignorovat[39], na opačné straně již dávno nesedí osoba, která tyto kamery sleduje a sama je vyhodnocuje, jako kdyby na daném místě byla. Tato osoba již nefunguje jako dozorce v panoptikonu, kde bylo jejím úkolem vyhodnotit to, co vidí. Dnes se

---

skrze jejich bezdrátové komunikační rozhraní v určitých oblastech (školy, jiná veřejná místa) deaktivovat (a naopak u policie aktivovat).

[38] *„In an engineered society, the goal is to eliminate or limit violations by control of the physical and social environment.”*

[39] A my, co jsme se do takového světa již narodili se nad tím ani nepozastavujeme.

většina tohoto vyhodnocení a systému upozorňování děje na základě velmi vyvinutého zpracování dat.

Současné vybavení dovoluje mnohem více než jen sledovat. Dokáže třídit, vyhodnocovat, upozorňovat, podávat dlouhodobé zprávy a mnoho dalšího. Jako příklad lze použít běžně dostupné vybavení kamerových systémů a softwaru pro soukromé účely, ale i pro použití v rámci institucí státu[40]. Současné kamery dovolují přečíst a rozpoznat poznávací značku automobilu na zhruba 400 metrů. Na takovou vzdálenost relativně malá kamera ani není vidět. Pokud je takových kamer nasazeno více, je možné v nějakém prostoru sledovat pohyb jednotlivce a následně jej vyhodnocovat – uplatnění těchto metod je především v obchodech všeho druhu, kde vyškolení experti stále hledají ideální umístění regálů a zboží tak, aby si kupující odnášeli zboží co nejvíce.

Všechny tyto metody a postupy naznačují velkou změnu, která v odvětví bezpečnosti nastává a nastane. Samotný dohled dozná nekonečných proměn. Dohled jako takový se skrze tyto technologie rozmělní do všudypřítomného a „mizejícího“. Z Panoptikonu se stane Superpanoptikon (Poster, 1995, stránky 85-97).

KOGNITIVNÍ PŘETÍŽENÍ V SOUČASNÝCH MÉDIÍCH A INFORMAČNÍCH TECHNOLOGIÍCH – NOVÉ TECHNOLOGICKÉ KONCEPTY JAKO STRATEGIE K JEHO REDUKCI

Ve spojení s příchodem nových médií a reality internetu se často začalo mluvit o „kognitivním přetížení“, respektive kognitivní zátěži[41], která je na běžného člověka neúměrně velká ve srovnání s předchozím technokulturním uspořádání.

Množství informací, se kterým se musíme v každodenní realitě nutně vyrovnávat a s nímž jsme konfrontováni, se zvyšuje s velkým tempem. Sterling (Sterling, 2005, stránky 15-24) uvádí částečně beletristický příklad s lahví vína, která sice obsahuje stále stejné víno vyráběné tradičnímy postupy, nicméně láhev samotná jako produkt se stává

[40] Technická data v této části textu přebírám z materiálů firmy Axis, které tyto digitální kamerové systémy dodává, více viz. www.axis.com.
[41] Termíny „cognitive overload“ a „cognitive load“ zatím nemají v češtině ustavený ekvivalent, rozhodl jsem se proto pro doslovný překlad.

úplně něčím jiným a je navázána na další síť informací, k nimž je uživatel přizván a kde se dozví o produktu (vínu) daleko více a v širším kontextu, který mu nemusí být známý (víno je z jiného kontinentu apod.). Tento postup, jak říká Sterling, však zvyšuje kognitivní zátěž. Stejnou sadu probémů můžeme vidět ve spojení s poměrně mladým mediálním, především televizním žánrem, který se nazývá infotainment. I zde musí uživatel, konzument, vynakládat část své kognitivní kapacity na to, aby se bavil.

Velká část CMC[42] má stejné problémy a dnešní počítače a uživatelská rozhraní svojí podstatou, kdy jsou navrhována jako univerzální a „všechoschopná“ bez hlubší specializace, stupňování kognitivní zátěže přímo podporují. Proto se Mark Weiser a John Seely Brown začali v Xerox PARC v průběhu devadesátých let zabývat navrhováním a podstatou takzvaných „Klidných technologií“[43].

Podstata těchto technologií a rozhraní spočívá v tom, aby byly schopné předávat informace tak, aby se pohybovaly na periferii vnímání a zůstávaly tak trochu na pozadí kognitivní činnosti lidského mozku. V jejich případě šlo pouze o koncept pro další designéry, jako je například společnost Ambient Devices, která takové zařízení navrhuje.

Vzhledem k horší uchopitelnosti tohoto konceptu uvedu stručně příklad z produkce této společnosti – jednoduchá koule na podstavcí, jíž je možné umístit na noční stolek, či někam jinam. Koule se zapojí pouze do elektrické sítě. Princip její funkce spočívá v tom, že dokáže zářit jakoukoliv barvou, která je asociována s nějakými daty podle uživatelovy preference – typicky počasím[44], dopravní situací, či třeba s kurzem nějakých akcií. Poté koule dokáže, díky tomu že je připojena k proprietární síti výrobce, měnit svojí barvu v závislosti na vývoji dat. Pokud je město (případně naprogramovaná trasa – cesta do práce) bez problémů průjezdná, svítí zeleně, pokud ne, mění svojí barvu až k červené. Tyto asociace jsou proměnlivé a programovatelné libovolně.

---

[42] Computer Mediated Communication.
[43] Opět doslovný překlad konceptu „Calm Technology“.
[44] Sledováním počasí se zabývá speciálně produkt s názvem „Weather Beacon“, který funguje na totožném principu a může být rozmístěn například po městě. Lidé, jimž se dostanou do zorného pole, tak mohou vyhodnotit situaci – vzít si deštník a podobně.

Tato koule je typickým příkladem „Calm Technology“ – rozhraní pro přístup k informacím prakticky mizí a celé zařízení se posouvá na periferii vnímání, kde snižuje kognitivní zátěž, která by jinak, v případě cíleného hledání daných informací (na internetu, či například sledováním televize) byla daleko vyšší.

Jak vidíme, dochází zde k odklonu od univerzálních rozhraní a od klasického paradigmatu počítače jako univerzálního zařízení pro přístup k informacím. Dochází totiž ke specializaci, diferenciaci funkcí a tím pak je možné redukovat kognitivní zátěž a požadavky kladené na uživatele při přístupu k daným informacím.

Při přesunu z hlavního „kognitivního zájmu“ někam na periferii vnímání však dochází k dalšímu jevu, jemuž se budu věnovat na jiném místě této práce, tj. k mizení technologií.

DIGITÁLNÍ STOPY – ZBYTKOVÁ DATA PO INTERAKCÍCH

Všechny tyto projevy technologií, které byly popsány v předcházejících částech práce, mají jednu věc společnou: zásadním způsobem proměňují prostor našeho každodenního života. Tato změna je velmi hluboká a do značné míry přichází postupně a nepozorovaně. Proměňuje městský prostor, proměňujě povahu města jako anonymního prostoru, jak bylo chápáno v době modernity. Město nadneseně řečeno, ožívá neustálým přenosem informací, který není závislý na tom, jestli se zrovna v tom či onom prostoru pohybují lidé. K běžnému pojetí trojrozměrného prostoru a času musíme začít počítat s další vrstvou – s (nejen) našimy daty.

Jsme ale také ve stadiu, kdy se významně proměňují technologie samotné. Inovace se odehrává na poli využití a čím dál tím většího pronikání počítačů do našich životů. Ubiquitous Computing tak změní objekty běžné denní potřeby:

> *„Předpokladem k naplnění této vize je to, že se počítače ve svých různých formách stanou všudypřítomné a všeprostupující. Aby bylo možné tohoto dosáhnout, výpočetní zařízení se budou muset stát něčím, co bude intimnější, něčím, co bude vědět více o tom, kdo jsme a co chceme, něčím, co bude vpletenější do vláken*

našich běžných životů a možná vetkané do vláken našich (kyber)těl.“[45] (Bell, Brooke, Churchill, & Paulos, 2003, str. 1)

Tento pohyb ovšem přináší i další změnu, která je neméně závažná a je dobré si jí uvědomit. Pomalu, ale jistě zaniká dichotomie kyberprostoru a reálného prostoru. Kyberprostor, to místo, které podle vizí osmdesátých let mělo být únikem před realitou, se do této reality vrací se silou větší než kdy předtím a tuto realitu si pomalu, ale jistě podmaňuje takovým způsobem, že jí nenávratně mění.

I my se nacházíme v úplně nové situaci. Díky této rozsáhlé kolonizaci prostoru informačními technologiemi, díky masovému, dalekosáhlému a hlubokému rozšíření datového prostoru začíná prakticky veškerá lidská činnost produkovat nějaká digitální data. I ty činnosti, které jsme vnímali jako ryze intimní podléhají náporu a jsou předmětem sběru dat.

Elektronická média prozatím dodávala obsah – čím dál tím více na každém kroku, internet nám umožnil být kdykoliv ve své emailové schránce, často v nejméně myslitelných situacích. Poskytl nám prostor, který je dostupný a využívaný nesčetným počtem zařízení od miniaturních přenosných až po celé domácí systémy pro zábavu a komunikaci. Windows dostaly s rozvojem tohoto prostoru do vínku pěknou metaforu „Okna do světa“, tedy světa ve smyslu kyberprostoru, a spousta lidí se stala závislých na pobytu v něm („brouzdání“, komunikace, infotainment apod.).

Nově uspořádaný datový prostor bude (a je) jiný. Veškerá naše činnost bude podrobena senzorům, které o ní nasbírají data, jenž budou následně zpracována počítači a ty nám jí posléze předestřou v jiných souvislostech tak, abychom z toho (snad) měli užitek. Nebo budou naše data, náš úsudek a naše intencionální jednání nějak zařazena a zpracována a poté dodána úplně někomu jinému, dokonce i v jiných souvislostech.

---

[45] *„Underlying such a vision is the notion that computers in their many forms will be pervasive and anticipatory. Arguably, to achieve this, computing appliances will have to become more intimate, more knowing of who we are and what we desire, more woven into the fabric of our daily lives, and possibly woven into the fabric of our (cyber)bodies.“*

První kroky k tomuto uspořádání můžeme vidět již dnes. Společnost Xerox například patentovala systém, který umožňuje zjišťovat demografická data jen z prosté analýzy informačních obsahů stránek, které daný jedinec navštěvuje. Xerox deklaruje, že dokáže takto odhadnout pohlaví, věk, ale třeba i to, kolik zkoumaný subjet vydělává (Xerox Corporation, 2007).

Podobným způsobem funguje i starší služba Google Trends, o níž jsem již jednou v této práci mluvil, a která podobným způsobem „recykluje“ data získaná při vyhledávání. Umožňuje zobrazit to, jak je daný pojem vyhledáván v průběhu času. Tímto způsobem lze sledovat trendy ve vývoji určitého jevu.

Dostáváme se tedy do situace, kdy je část obsahu internetu vytvářena samotnými jeho uživateli, kteří však vůbec neví, že se na nějakém vytváření podílejí. Digitální stopy tedy produkují i činnosti, u kterých to mnoho uživatelů těchto technologií nečeká a které jsou považovány za soukromé.

PROPOJOVÁNÍ TECHNOLOGIÍ, SÍTÍ A DATABÁZÍ

Všechny tyto technologie, všechny rozmanité úrovně komunikace, získávání dat, identifikování uživatelů, transport obsahu a podobně získají úplně jinou úroveň, začnou-li se účelově propojovat tak, aby z nich bylo možné dílčí data integrovat do vyšších a složitějších celků, kde užitečnost těchto dat roste nepřímo úměrně jejich množství.

Tímto způsobem vzniká digitální společnost tak, jak jí známe dnes. Dříve nespojité „ostrovy“ digitalizace (operace bank, sítě mobilních telefonů, rozmanité podnikové systémy) se sdružují a tvoří tak rovnoměrnou digitální vrstvu, která prostupuje prakticky všechny části kultury a společnosti.

„Společnosti sítí“ jsou velkým tématem klasiků tohoto žánru, především Castellse, který si ale všímá hlavně organizačních postupů současné společnosti, kde nachází metaforu sítě (tedy metaforu vůči sítím jak je známe z informačních technologií) (Castells, 1996, stránky 327-372, 469-479). Změna sociálních struktur od tradičním k novým, síťovým, je podle Castellse velmi hluboká.

Příklady užití, byť zatím „manuálního“ proložení dat a jeho užitečnosti můžeme vidět například v případě zločince Petera Braunsteina, kterého

policie dopadla na základě kamerových záznamů, čísla kreditní karty, a dopravního systému v New Yorku. Braunstein použil kreditní karty k nákupu kupónu, který měl unikátní číslo a identifikoval ho při vstupu a výstupu z podzemní dráhy[46]. Můžeme tedy vidět propojení několika systémů a jeho užitečnost. V případě automatizace jsou možnosti pochopitelně mnohem větší.

Propojování se ale děje také na daleko nižších úrovních a přináší netušené možnosti tam, kde by je nikdo nehledal. Takovým příkladem jsou například mikrofony – nejen, že je možné využít je ke snímání hlasu, ale třeba také hluku. Z hlediska technologie pak není žádný problém nastavit takovému mikrofonu určitou hladinu hluku a pokud je zaznamenána, daný systém prostě zavře dveře a to na libovolné úrovni – u zdroje hluku, ale také tam, kam by se hluk mohl šířit.

Jak je vidět, nejde jen o propojení sítí ve velkém měřítku, ale také o využití stávajících technologií, senzorů a systémů k tomu, aby se jejich propojením vytvářely funkční celky, které přinášejí nové možnosti.

Nicméně problemtika databází je složitějšího charakteru. O problematice propojování databází se zmiňuje již Poster v Druhém věku médií:

> *„…odpor k užívání a propojování těchto databází nejspíše nebude úspěšný, protože je založen na modernistické politické distinkci veřejného a soukromého. Zákazníci vidí své nákupy jako soukromé, jako část kapitalistického systému, který označuje všechny ekonomické transakce jako „soukromé“. Ale databáze jsou postmoderním diskurzem, který překračuje a ruší distinkci veřejného/soukromého. Čím dál tím více ekonomických transakcí se zaznamenává do databází a děje se tak se zákazníkovou asistencí. Platby kreditní kartou jsou samozřejmě dobrým příkladem. Podle konvenčních znalostí politické ekonomie si zákazník něco kupuje - nákup je „soukromým“ jednáním racionální volby. Ale ve chvíli kdy je kreditní karta vyndána z peněženky a předána k platbě, toto „soukromé“ jednání se stává součástí „veřejného“ záznamu.“* (Poster, 1995, str. 86)

[46] Tento příklad jsem převzal z knihy Everyware (Greenfield, 2006, str. 108).

Jak vidíme, Poster (spolu s dalšími autory, které cituje) si uvědomuje nebezpečí, které pramení z rozsáhlého propojování databází, ale i z odlišného přístupu k datům, s nimiž databáze nakládají. Poster dále tuto problematiku rozvádí ve vztahu k Foucaultově pojetí moci, kterému se budu podrobněji věnovat v druhé části práce.

Databáze jsou však jen jednou z částí spektra, jímž se musíme zabývat – domnívám se totiž, že stejně jako je důležité věnovat se sdílení již *sebraných* dat (databáze), je také důležité věnovat stejnou pozornost sdílení metod samotného sběru dat, tedy jednotlivým bodům, místům, senzorům, terminálům a všemu ostatnímu, skrze něž tato data do databází zadáváme. Tyto vstupní body totiž data kódují do toho, co Poster nazývá jako *„diskurz databází“*. Všechny digitální stopy, které vyprodukujeme jsou uloženy do nějaké databáze, i ty z dnešního hlediska nejnevinější „digitální“ úkony[47] produkují nějaká data, samozřejmě pokud je dané zařízení do nějaké sítě připojeno.

Těchto sítí je samozřejmě mnoho a rozkládají se v mnoha úrovních – nicméně nebude velkým prohřeškem, když budeme mluvit pouze o internetu, který se díky svému rozsahu a penetraci stává sítí doslova univerzální. I ostatní telekomunikační sítě se totiž nějakým způsobem k internetu připojují a přenášejí po něm velká množství vlastních dat.

Všechny technologie Ubicompu s propojením (přirozeně po internetu[48]) a díky tomu, že (jak jsem ukázal výše) se počítá s opravdu masivním využitím senzorů všeho druhu, budou se data v databázích množit několikanásobně rychleji, než tomu bylo dříve. Stejně tak se změní charakter těchto dat, stejně jako participace uživatele. Posterova idea platby platební kartou jako úkonu, který je prováděn vědomě a do jisté míry dobrovolně odpovídá pojetí participačního panoptikonu, kdy bychom mohli svým způsobem rozhodovat o provedení či neprovedení úkonu, kterým někde zanecháme digitální stopu. Senzory Ubicompu však takovou míru svobody neposkytují – těžko si kdo bude moci vybírat, jestli vkročí na ulici, kde o něm senzory vydolují nějaká data,

[47] Takovým úkonem je třeba již samotné zapnutí mobilního telefonu, respektive jeho přihlášení do sítě operátora, v tu chvíli se zaznamenává do databáze údaj nejen o tom, že byl telefon zapnut, ale třeba také kde byl zapnut.

[48] I internet se díky těmto technologiím proměňuje – zavádí se nové protokoly (IPv6 apod.), které odpovídají tomuto novému technokulturnímu uspořádání.

když ani nebude o těchto senzorech vědět. Rozhodnutí se pak přesouvá od jednotlivého, převážně vědomého k jakémusi generálnímu takřka nevědomému. Můžeme-li mluvit v souvislosti s těmito technologiemi o nějakém rozhodnutí vůbec, zůstává otázkou.

Dnes můžeme mluvit o době, kdy jsou všechny tyto technologie propojené a spolu s koncepty, jako je Internet of Things se charakter sítí promění a interakce zprostředkovávané pro účely komunikace, jak jí pojímáme dnes budou upozaděny.

Avšak s propojením sítí přichází i další problémy, například s multiplicitou interakcí – jednoduše v tom ohledu, že jeden hlasový příkaz může být přijat několika senzory a zařízeními, i když byl adresován pouze jednomu. Tyto problémy jsou ale řešitelné, aniž by bylo nutné vymýšlet nějaký speciální jazyk ke kontrole zařízení.

SUBJEKT V SOUČASNÝCH INFORMAČNÍCH TECHNOLOGIÍCH

Problematika subjektu a současných technologií se mé práce také dotýká. Částečně jsem tuto problematiku nastínil při popisu databází, nicméně někteří autoři se domnívají, že je situace dnes ještě trochu jiná.

Poster zastává rozlišení moderního a postmoderního subjektu. Moderní je ten, který začíná Descartovými rozpravami a dále pokračuje skrze kulturu tisku, ideály osvícenství a modernity. Je to subjekt, který je soustředěný, koncentrovaný a ucelený. Je to subjekt autonomní, uzavřený do sebe a kritický k vnějšímu světu. Kultura tisku pak konstituuje subjekt jako stálý a fixovaný; jeho identita je neproměnlivá a jeho vyčlenění vůči objektu je neotřesitelně jasné.

Postmoderní subjekt je oproti tomu něco nestálého, je nesoustředěný, dekoncentrovaný a především proměnlivý. Je to subjekt anonymní identity internetu, subjekt, který má mnoho „instancí“, z nichž každá je trochu, nebo úplně jiná a je to subjekt, jemuž je vlastní těkavost a dynamika a také fragmentarizace. Technologie, jako je internet, tuto fragmentarizaci přímo podporují. Je zde samozřejmě přítomen také moment svobody při vytváření tohoto subjektu – kdokoliv se může vydávat za kohokoliv, takzvaná anonymita internetu přímo svádí k vědomé produkci falešných identit. Tímto tématem se však přímo zabývat nebudu.

Právě s tímto subjektem postmoderny pracuje Poster a vykládá ho jako hlavní specifikum „Druhého věku médií“, tedy především internetu. I v tomto ohledu však můžeme pozorovat určitý posun. Ve spojení se stadiem kultury, které Kazys Varnelis a mnoho dalších teoretiků (Varnelis, 2005) nazývá „Network Culture“ je spojováno další vývojové stadium této problematiky, stádium, kdy je subjekt včleněný, vložený[49] do objektu.

Jako takový samozřejmě nemizí, ale pouze pokračuje a naplňuje to, co začíná postmoderna – postupně fragmentarizování, dekoncentrace a dynamika subjektu se začíná promítat a včleňovat do objektů samých. Subjektivita se tak na první pohled prolíná a jako autonomie pomalu mizí.

Respektive to, co mizí není subjekt *per se*, ale spíše možnost ho rozlišit, či lépe řečeno mizí nástroje, jenž by k jeho rozlišení posloužily. Vzniká zde tedy něco, co bychom mohli nazývat subjekt-objektem, nicméně takový název bude do značné míry zavádějící. Tomuto problému se zde nebudu již podrobněji věnovat, neboť by nutně šlo o odbočku opět velmi rozsáhlou.

BARTHESŮV KONCEPT FAŠISMU JAZYKA – APLIKACE NA TECHNOLOGIE?

Nicméně je nutné na tyto technologie hledět kriticky ze všech stran. Z opačného úhlu pohledu se totiž svět informačních technologií, o nichž zde mluvím, může stát fašistickým. Dovolím si citovat Barthese o jazyku:

„… jazyk, jako performace každé řeči, … je … fašistický. Neboť fašismus nezáleží v tom, že se zabraňuje něco říci, nýbrž v tom, že nutí něco říkat.“ (Barthes, 1995, str. 84)

Informační technologie jsou fašistické, nikoliv proto, že by nám zakazovaly něco dělat, ale naopak proto, že nás nutí to dělat. I fašismus jazyka podle Barthese spočívá nikoliv v tom, že by nám zakazoval něco říkat, ale naopak, jak nám ukazuje jeho citát, že nás nutí něco říkat.

Touto problematikou se zabývají prakticky všechny studie, které se týkají zmiňovaných technologií, jako je Internet of Things, Ubicomp a

[49] Angličtina zde používá termín „subsumed“, který má ještě trochu jiný významový odstín.

podobně. Jejich problém tkví ve všudypřítomnosti, ve vždy „bdělém“ stavu a v neměnné připravenosti.

Jako příklad poslouží jednoduchá konstrukce – místnost je „nastavena“ tak, aby udělala při vstupu osoby některou z několika předem definovaných akcí[50]. Ale co když zrovna daná osoba nebude chtít, aby proběhla jakákoliv z akcí? Buď bude nutné systém předem připravit na takovou možnost z nějakého kontrolního bodu (terminálu), a nebo bude nutné se prostě podřídit a případně posléze požadovanou akci provést „ručně“.

Podobný problém můžeme pozorovat již dnes v rámci mnoha webových stránek, které používají tzv. automatickou personalizaci. Ta spočívá v tzv. „našeptávání“ na základě toho, jaké informace nyní vyhledáváme, nebo jsme vyhledávali pomocí automatického doplňování zbytku slov na základě písmen, jež jsme zadali. V případě internetového (nejen) knihkupectví Amazon to například funguje tak, že ve chvíli, kdy vyhledám určitý titul, server mi nabídne jiné, které jsou buď na nějakém základě podobné, nebo si je koupili jiní zákazníci, kteří si také koupili knihu o níž mám zájem já. Do této sekce doporučení se tak dostane pouze určitý okruh titulů, zatímco jiné mi zůstávají skryty. Stejným způsobem funguje nesčetné množství jiných služeb.

Je samozřejmé, že Barthes tento výrok o jazyku použil jako svého druhu provokaci, nicméně poukázal jím na určitý problematický charakter jazyka, který musíme mít na paměti a s nímž je nutné počítat. Stejně tak v případě technologií musíme tuto konstrukci brát s jistým nadhledem, nicméně poukazuje na jisté signifikantní znaky, jež se u nich objevují. Dále uvidíme, že i Deleuze pracuje s pobonou konstrukcí v případě své úvahy o přerodu dohledu v kontrolu.

AUTONOMIE TECHNOLOGIÍ – ARCHITEKTURA INFORMAČNÍCH SYSTÉMŮ

V předchozí kapitole jsme viděli, jak technologie redukuje počet možností, tj. principy jak nám může určité možnosti nutit a jiné zatajovat. S tím se pojí další fenomén, kterým bych se chtěl ve stručnosti zabývat a to je problém architektury těchto systémů. Všechny úkony těchto systémů, všechny jednotlivé aplikace moci,

[50] Rozsvícení světla, pokud je tma nebo šero, zavření okna, vypnutí robota-vysavače apod., více viz dodatky.

všechna jednotlivá „rozhodnutí“ technologií jsou vlastně „pozdrženým“ rozhodnutím, které je *implicite* v architektuře informačních technologií a komunikačních systémů. Tato architektura tak vlastně do určité míry předem determinuje určité možnosti.

Problémem, se kterým se můžeme setkat (a také v určitých případech setkáváme[51]), je úmysl shánět nadbytečné informace o klientech například soukromých společností a podobně. Zatímco v případě internetového protokolu byla nenáročnost a minimální informace nutné k technickému fungování systému, v dnešní době podobný přístup nevidíme, spíše se setkáváme s opakem, kdy soukromé subjekty, ale i stát díky architektuře technologií a jejich propojování získávají data, která v danou chvíli nepotřebují a nemají pro ně využití. Ten samý případ můžeme vidět i tam, kde se nasazují (nové) informační systémy, ačkoliv jich není třeba vůbec, nebo ty stávající svojí funkci plní. Greenfield poukazuje na možný zájem výrobců, kteří tyto technologie propagují (Greenfield, 2006, str. 110).

Jakmile je systém jednou navržen a uveden do provozu, je velmi těžké v něm zpětně dělat jakékoliv změny. Druhým momentem, který přijde ve chvíli, kdy se technologie stane autonomní a začne plnit danou funkci, je redukce naší schopnosti plnit tuto funkci bez použití technologie.

Tento moment je popsán již klasicky v díle Marshalla McLuhana, který nás naučil, že *„každá extenze je [také] amputací“* (McLuhan, 1991, stránky 54, 56). Ačkoliv tento princip platil v roce 1964 stejně jako platí dnes, domnívám se, že je relevantní ho zde zmiňovat především proto, že jsem zde popsal mnoho technologií, které se stanou všudypřítomnými. Amputace v McLuhanově smyslu tedy bude stejně všudypřítomná. Příklady jsou triviální – vzhledem k masovému rozšíření GPS technologie můžeme očekávat, že se rapidně zhorší orientační smysl a podobně.

---

[51] Viz např. internetový protokol navržený v sedmdesátých letech Robertem Khanem a Vintonem Cerfem (jenž nedávno poskytl rozhovor v LN (Cerf, 2007)), který svou jednoduchostí a robustností determinoval nejen rozvoj internetu jako takového, ale zároveň umožnil i vznik sociálních fenoménů, jako například internetová anonymita – nicméně domnívám se, že by bylo chybné, kdybychom v tomto ohledu mluvili o technologickém determinismu.

Nakonec třetím, již v této zmiňovaným, problémem je vznik nových vztahů mezi člověkem a strojem a především změny v jejich povaze. Zjednodušeně řečeno, technologie se stávají nositeli moci a tak přichází situace, kdy bude ve vztahu člověk-stroj[52] jedinec tím, kdo je podřízen a na němž je uplatňována nějaká forma moci.

DOKONALÝ ZLOČIN TECHNOLOGIÍ

Na několika místech jsem se zmínil o „mizení technologií“. Tento problém je, domnívám se, jedním z klíčových pro vnímání problematiky technologií a toho, jak se jejich vlivem mění vnímání moci.

V oddíle, kde jsem psal o „Calm Technology“ jsem uvedl, že strategií proti kognitivní zátěži je vyčlenění těchto technologií z hlavního pole vnímání a přesun na periferii, kde nebudou generovat zátěž. Ovšem toto vyčlenění z percepčního pole můžeme pozorovat nejen u teoretických konceptů (jakkoliv se začínají realizovat) a není vlastností pouze těchto konceptů. Je atributem celého spektra technologií tam, kde je důležité to, aby fungovaly jaksi „mimochodem“. Ono generování digitálních stop na místech, která si neuvědomujeme – zaznamenávání transakcí a jejich vlastností, sběr obrovského množství dat, od prostých statistických údajů hrubé povahy (kolik lidí kde, případně vyhodnocení takových dat v průběhu času) až k detailním, osobním informacím – skrze rozpoznávání poznávacích značek aut a propojení kamer, které jsou rozmístěny po městě lze získat data na daleko nižší úrovni, případně zmiňované kreditní karty a podobně.

Baudrillard píše v Dokonalém zločinu o tom (Baudrillard, 2001, stránky 73-105), že realita mizí pod vrstvou simulaker, která technologie (tedy média) produkují, stejně tak je potom nevyšší funkcí znaku umožnit vymizení reality. V knize Dokonalý zločin nám autor ukazuje vztahy, které panují mezi realitou a simulací a dochází k názoru, že protipólem simulakra a simulace[53] není realita, ale pouze iluze, přičemž realita je jedním z druhů iluze, nikoliv jejím napodobením.

My, kteří v tomto světě žijeme jsme v naší každodennosti v kontaktu s touto realitou, ta je pro nás přirozeností, která nám je neustále na

[52] Slovo „stroj“ v tuto chvíli používám jen pro jeho snadnou uchopitelnost, jinak by se opět hodilo použít slova „technologie“.
[53] Simulace tedy zakrývá pouze to, že nic není.

dosah a ve které se odehrávají naše životy. Ovšem technologie do této reality nepatří, nejsou její součástí.

Technologie produkují simulakra. Já se domnívám, že stejným mechanismem, jakým simulace vytlačuje realitu z našeho zorného pole, které je nyní zaplněno simulakry, jež jsou pro nás mnohdy kognitivně neprostupné, nyní mizí samotné technologie a snaží se toto mizení zakrývat tak, jako je kryje znak ve své perfektní podobě. Přesun na okraj zorného pole funguje ve své podstatě tak, že potvrzuje Baudrillardovy myšlenky o dokonalém světě bez lidí, světě, kde virtualita dosáhla takového stadia, kdy se z něj lidé mohli konečně stáhnout do ústraní.

Baudrillard přímo říká, že technika se stává „uměním mizení“, tedy že ono mizení svým způsobem umožňuje. Můžeme tedy říci, že se technologie dostávají do stadia, kdy se snaží umožnit mizení sama sobě a tak ulehčit ono stažení ze světa i nám.

Neméně závažný je jakýsi horizont uvědomění – uživatel si může uvědomovat, že tou kterou činností generuje nějaká data. Nicméně posléze neví, k čemu všemu jsou tato data využívána, jak je s nimi nakládáno[54], k čemu všemu slouží a co všechno lze z těchto dat vytěžit. Typickým příkladem originálního využití tohoto charakteru jsou již zmiňované Google Trends[55], kde jsou data o každém hledaném řetězci znaků (nejde již jen o slova) zaznamenána a využita zajímavým způsobem.

Toto je, domnívám se, další aspekt mizení technologií, v tomto případě doslova „mizení dat“. Jde totiž o to, že onen svět technologií je pro nás (více či méně) percepčně a kognitivně nedostupný a jsme schopni vnímat pouze jeho zakončení nebo nějaké části – terminály, senzory či spojení obojího. Vše ostatní, tedy to, co je za těmito viditelnými konci, nám zůstává do určité míry skryto a data, která my sami generujeme, nám jsou následně nabídnuta často ve formě placené služby.

---

[54] Nebudu zde zmiňovat další problémy, jako jsou metody skladování těchto dat a ožehavé otázky o prodeji různých databází, které jsou ve většině států zakázané.

[55] http://trends.google.com.

CO JE DŮLEŽITÉ PRO FUNKCE MOCI?

V této části jsem v krátkých úsecích a dosti schematicky popsal široké spektrum současných technologií a také těch změn, které buď již zažíváme, byť třeba ve velmi malé, takřka nepostřehnutelné míře, nebo které můžeme očekávat v nejbližší době.

Většina těchto změn je širokého rozsahu – technologie o nichž jsem mluvil mají totiž obrovský dopad a zasahují velmi široce do velkého množství činností, jak lidí, tak soukromých společností a i institucí státu.

Pro funkce moci je důležitých několik faktů – většina interakcí, které dnes probíhají, je elektronicky zpracováváno, tudíž jsou ze své podstaty zaznamenatelné ve své celosti. Byť tomu tak třeba není, téměř vždy jsou zaznamenána nějaká dílčí data o povaze této interakce – čas, kdy se udála, místo, kde se udála a podobně. Tato data samotná mohou a často nějakým způsobem jsou dále využívána. S příchodem technologií, jež jsem v práci popisoval, je například daleko více interakcí obohaceno o údaj o poloze, či kontextu v němž proběhly.

Druhým momentem, který je pravděpodobně ještě důležitější, než první, je to, že můžeme očekávat příchod technologií, které obohatí o „interaktivní“ složku i předměty, věci. V tomto okamžiku se pole interakcí podstatně rozšíří a jejich počet dramaticky vzroste. A také se počet informací o těchto interakcích znásobí.

V neposlední řadě se stále více „otupuje“ percepční schopnost člověka vůči technologiím díky tomu, že se tyto technologie snaží redukovat kognitivní náročnost a vyčleňovat se z percepčního pole.

Nakonec zde hraje také roli ochota lidí vzdávat se soukromí a poskytovat množství soukromých údajů, těchto informačních odštěpků identity, za nějaké „výhody“, které získají. Slovo výhoda zde již vskutku patří do uvozovek, neboť ona „výhoda“ je standardem a *de facto* je člověk, který se těchto údajů nevzdá, znevýhodněn.

Všechny tyto změny, jejichž výčet jsem zde uvedl, jsou nějakým způsobem důležité pro vnímání, či popis změn, které nastávají v mechanice moci, která je s informacemi a procesy, které jsou na ně navázané, přímo spjatá.

MOC, PROSTOR, TECHNOLOGIE A ARCHITEKTURA BUDOV A MĚST

Na vícero místech jsem v této práci mluvil (a ještě budu mluvit) o prostoru, architektuře a moci a informačních technologiích. Některé souvislosti jsem již vysvětlil a popsal v předcházejících částech práce, nicméně cítím, že je třeba tento problém rozebrat trochu hlouběji, avšak s ohledem na rozsah.

Foucault si všímá, že se v 18. století *„objevuje druh politické literatury, která zkoumá … jaké má být město vzhledem k požadavkům, na udržení pořádku."* (Foucault, 2000b, str. 27). Udržení pořádku v tomto případě můžeme vnímat jako správnou funkci moci. Je tedy vidět, že dochází k propojení technologie moci a architektury, která je v tomto ohledu vlastně jakýmsi uměním členění prostoru (dále uvidíme, že podobnou funkci má i disciplína, která taktéž člení analytický prostor). Foucault prostoru samotnému dává velkou důležitost, protože *„prostor má základní význam ve všech formách společenského života; prostor má základní význam v každém uplatňování moci."* (Foucault, 2000b, str. 39).

Nyní vidíme vztah mezi prostorem, který se na jedné straně mění díky informačním technologiím, protože i všechny interakce s nimi jsou prostorové. Na druhé straně pak stojí architektura, která tento prostor člení. Je třeba mít na paměti, že nejde jen o architekturu ve smyslu rozmístění zdí, dveří a dalších prvků na různých úrovních. Foucault architekturu chápe trochu jinak, pro něj *„…architektura … zabezpečuje jisté rozmístění lidí v prostoru, usměrnění jejich pohybu, jako i kodifikování vztahů, které mezi sebou udržují"* (Foucault, 2000b, str. 40). Z tohoto citátu je jasně vidět, že podstatným prvkem architektury jsou i interakce samotné a jejich povaha.

Můžeme tedy vidět, že mezi změnami v informačních technologiích a tedy ve změně interakcí a proměně povahy prostoru a mezi architekturou je pevné spojení. I ona totiž musí reagovat a reaguje nějakým způsobem na tyto změny. Vztah architektury, prostoru a moci je také, jak se domnívám, poměrně jasný – stejně jako architektura, i moc je těsně spjatá s prostorem a v něm se realizuje. Architektura

ovlivňuje tento prostor z druhé strany, shora a pouze s jistou rezervou[56].

Problematika změn, které s technologiemi přicházejí je tedy poměrně dalekosáhlá – i zde se otevírá prostor pro mnoho dalších výzkumů vedených různými směry, především co se týká prostoru samotného a jeho následného členění.

[56] Architekt může byt navrhnout, ale jeho majitel pak může cokoliv o své vůli přestavět.

MOC VE SPOLEČNOSTI NAŠÍ DOBY – NAPLNĚNÍ VIZÍ OD JEREMY BENTHAMA AŽ PO GARYHO MARXE?

V tomto úseku diplomové práce nastíním některá pojetí moci a fenoménů s ní spojených od starších až po současné. Vzhledem k technologiím, jež jsem popsal v první části se budu snažit vždy poukázat na styčné body mezi nimi a mechanismy moci, případně na změny, jež tyto technologie nesou a které dále působí na mechaniku moci.

Do popředí se dostává také otázka subjektu, lze do jisté míry říci, že jde o ústřední prvek, kde se působení technologií, změny v interakcích a mechanismy moci setkávají. Mění se tak i samotné pojetí subjektu, čemuž se také hodlám, byť krátce, věnovat. V několika odbočkách se dostanu i k dalším fenoménům, architektuře a podobně, které nějakým způsobem s touto problematikou souvisí.

MIKROFYZIKA MOCI – OD FOUCAULTA K DATABÁZÍM

Foucault nastiňuje v Dohlížet a trestat určitou mikrofyziku moci. Tato mikrofyzika, jak ukazuje, funguje v mnoha různých prostředích od armády, přes kláštery, ale i manufaktury a továrny raného kapitalismu.

Někdy bývá disciplína, o níž budu v této kapitole mluvit především, nahlížena jako něco odlišného od kontroly, respektive dohledu. Odlišnost mezi společností disciplíny a společností dohledu tematizuje Gilles Deleuze a to tak, že hlavním rozdílem je dostupnost možností. Zatímco Foucaultův koncept spočívá v disciplíně, která učí neuhýbat z té správné cesty (ať je to jakákoliv), Deleuze říká, že hlavním atrubutem společnosti kontroly a dohledu je neexistence jiných možností než těch správných. O této vlastnosti technologií jsem již mluvil ve spojení s velmi jemným rozlišením bezpečnostní (v tomto případě přístupové) politiky v jedné z předchozích kapitol. Deleuze k tomu doslova říká: *„Posouváme se ke společnosti kontroly, která již*

nepracuje skrze omezování lidí, ale skrze soustavnou kontrolu a okamžitou komunikaci.“[57] (Deleuze, 1995, str. 174).

Avšak i přes to se domnívám, že rozbor Foucaultova pojetí mikrofyziky moci a jeho disciplinárního panoptikonu má smysl jak sám o sobě, tak především vzhledem k dalším teoriím, které tuto koncepci využívají, případně na ní nějakým způsobem reagují. Deleuzovu práci tedy neopomíjím, nýbrž se snažím dostat se za ní a hledat další podobnosti mezi technologiemi a mikrofyzikou moci ve Foucaultově pojetí. Dohledu a kontrole, která je daleko bližší Deleuzovu pojetí se budu věnovat později ve spojení s prací Garyho Marxe.

MIKROFYZIKA MOCI A JEJÍ UPLATNĚNÍ V KONCEPTU PANOPTIKONU

Foucault vidí jako předmět této mikrofyziky tělo, ovšem nikoliv tělo, jako celek, ale jako diferencovaný soubor maličkostí, z nichž každá musí být kontrolována:

> *„…nešlo o to zacházet s tělem v celku, v hrubých rysech, jako kdyby bylo nedělitelnou jednotkou, nýbrž zpracovat je v detailu, vystavovat jej mírnému donucení, zajišťovat jeho ovládání na samé rovině mechaniky – pohyby, gesta, postoje, rychlost: infinitezimální moc nad aktivním tělem.“* (Foucault, 2000a, str. 201)

Právě to je základem disciplíny, která se v 18. století rozmáhá obecně ve velké části společnosti. Foucault také ukazuje, čím se tato jemná, subtilní disciplína odlišuje od služebnictví, které je neanalytické, všeobecné a masivní, zatímco disciplína byla na mnoha místech omezená.

Právě tímto omezením vytváří heterogenní prostor, který je vymezen vůči všem ostatním. Toto omezení je dvojího typu – jednak přesně specifikuje místo, kde disciplína platí a po jeho opuštění platnosti pozbývá (dílna, manufaktura), nebo naopak tato disciplína opuštění daného místa omezuje či vylučuje za účelem omezení či vyloučení nějakých negativních dopadů, jež by toto mělo: *„...armádu, tu masu*

---

[57] *„We're moving toward control societies that no longer operate by confining people but through continuous control and instant communication.”*

tuláků, je třeba držet na jednom místě, je nutné zabránit loupení a násilnostem, uklidnit místní obyvatele, kteří špatně snášejí okolo procházející vojsko;…“ (Foucault, 2000a, str. 207)

O něco dále Foucault (Ibid., str. 209) definuje disciplínu a disciplinární prostor přímo jako něco, co má být rozděleno na tolik dílů kolik je těl, aby se vyloučila jakákoliv neurčitost, jakékoliv nekontrolované rozptýlení. Disciplína takto organizuje analytický prostor.

Právě v tomto členění analytického prostoru můžeme vidět jednu z vlastností informačních technologií, kterou jsem na jiném místě přirovnal k Barthesově fašismu jazyka. Jde do určité míry o něco velmi obdobného. Eliminace principu neurčitosti je totiž jednou z klíčových vlastností, která je však na povrchu málo viditelná. Dokonce, pokud k nějaké neurčitosti dojde, je mnohdy taková situace použita k tomu, aby byla tato neurčitost analyzována s pomocí jiných metod, zařazena a tak zbavena jakékoliv stopy po neurčitosti.

Onen fašizující princip se zde objevuje také – pokud zadáváme nějaká data, je nám předem *a priori* vnucována nějaká organizace analytického prostoru ve formě charakteru těchto dat. Později bude více patrné, že přesně to dělají i databáze.

Setkává se také s architekturou, když jasně definuje k čemu která místnost, či část budovy slouží tak, aby opět eliminovala jakoukoliv nepředvídatelnou událost. Tato myšlenka se objevuje i v současnosti, kdy se po teroristických útocích z 11. září 2001 rozmáhá myšlenka že *„vysoké budovy … redukují veřejný prostor, zamezují přístupu a omezují nesledovanou aktivitu.“* (Riley & Nordenson, 2004, str. 4).

Architektura totiž již v době, o níž píše Foucault přestala být budována jednoduše pro okázalost (paláce), či dohled nad okolním prostorem (pevnosti), ale pro *„…permanentní vnitřní, rozčleněnou a detailní kontrolu…“* (Foucault, 2000a, str. 246). Mikrofyzika moci však neleží jen v disciplíně, ale také ve výchově, hierarchickém dohledu a mnoha dalších drobných činnostech a v metodice odměny a trestu.

Ideálním a dobře známým uplatněním tohoto přístupu je Foucaultův, potažmo Benthamův panoptikon. V něm se snoubí dokonalé architektonické řešení s dokonalou mikrofyzikou moci. Vše, od těch nejběžnějších úkonů je ovlivněno nekonečně subtilní mechanikou disciplíny, trestu a dohledu. Foucaultův příklad polepšovny v Mettray

ukazuje kombinaci všech prostředí, která zmiňuje jako příklady disciplíny a nějakého zřízení – armádu, klášter, dílny, ale i rodinu. Dokonalé zařízení tak konečně dokazuje, že je taková míra aplikace moci vůbec možná.

DATABÁZE JAKO DISKURZ

Poster poukazuje na to, že databáze jsou svého druhu diskurzem. Popisuje výhradně databáze, které se nějakým způsobem zabývají daty o jednotlivcích a tak konstituují subjekt svého druhu. Databáze jsou totiž diskursem o sobě, vytvářejí úplně jiné členění a hierarchizaci informací a stojí vlastně za všemi informačními systémy, protože tyto systémy data sbírají a nějak s nimi operují právě v rámci databází. Domnívám se tedy, že je na místě se diskurzivní podstatě databází věnovat obšírněji.

Poststrukturalismus uvedl do velmi těsného vztahu subjekt a jazyk z několika důvodů: subjekt je vždy konstituován jazykem, tato konstituce se děje metodou tázání a nakonec, že tato konstituce není konečná, ale naopak kontinuální, kdy je subjekt systematicky adresován oním tázáním.

Posterova koncepce „Superpanoptikonu“ tvrdí, že databáze rekonfigurují konstituci subjektu. Databáze je totiž diskurzem čistého psaní. Jak autor říká, je výsměchem principu autorství, protože je vytvářena každým, kdo do ní přispívá, tj. třeba stovkami jednotlivců:

> *Databáze jsou především diskurzem, protože ovlivňují konstituci subjektu. Jsou formou psaní, zapisování symbolických stop, které rozšiřují základní princip psaní jako diference, jako činění odlišného a jako vzdalování, diferování, oddalování tomu co musí být jejich konečnou realizací. Ve své elektronické a digitální formě je databáze perfektně přenosná v prostoru, uchovatelná na neomezeně dlouhou dobu - může vydržet nekonečně dlouho doslova kdekoliv.* (Poster, 1995, str. 85)

Avšak jak pracuje tento Superpanoptikon? Vlastností databází je to, že jsou diskurzem, jenž překračuje moderní distinkci soukromého a veřejného. Data v databázích pocházejí například ze soukromých transakcí, ale ve chvíli, kdy jsou zapsána, stávající se součástí databáze, která je podle Postera de fakto veřejná (byť může jít například od databázi vlastněnou nějakou institucí). Ta proměna,

kterou Poster vidí však spočívá ve fungování tohoto Superpanoptikonu – zatímco Foucault viděl centralizovanou, jednotnou formu, databáze představují roztříštěný, všudypřítomný svět neustále narůstajícího množství informací, které jsou ukládány, tříděny a zaznamenávány do databází, které dohromady tvoří decentralizovaný Superpanoptikon.

Na tomto místě by někdo mohl Posterovi (a potažmo i mě) namítnout, že databáze není žádným diskurzem v takovém smyslu slova, v jakém ho Foucault používal. Vždyť diskursem jsou pro Foucaulta obrovské sbírky textů – sám uvádí příklady celých vědních oborů, jako je psychologie, ekonomie, medicína a samozřejmě gramatika. Databáze takové nejsou, neboť jde o jakési „aglomerace“, seskupení textu členěného do určitých polí, avšak textu, který je fragmentaroziván a nejde o velké, argumenty svázané celky knih, odstavců a vět. Avšak i přes to můžeme v databázích najít klíčové vlastnosti diskurzu. Foucault totiž ve svých pravidlech uspořádání diskurzu definuje jedno, které nazývá „mřížky specifikací“. Tyto mřížky jsou *„systémy, podle nichž se oddělují, staví proti sobě, sdružují, přeskupují klasifikují a navzájem odvozují [různé objekty] jako objekty … diskurzu …”* (Foucault, 2002, str. 68). Databáze je přesně takovouto mřížkou – jak říká Poster: Databáze *„…jsou pouhými mřížkami jejichž vertikální pole a horizontální záznamy rozdělují a klasifikují objekty s precizností že jí tradiční formy diskurzu jako je psychologie musí závidět.“* (Poster, 1995, str. 88).

POSTERŮV DATABÁZOVÝ SUPERPANOPTIKON

Jakým způsobem však můžeme tento soubor jevů, které Foucault pozoruje na příkladech z 18. století vztahovat k funkci databází? Jednu z cest nám nabízí Poster (Poster, 1995, stránky 78-94).

Současné technologie totiž nabízejí celou paletu nástrojů, které ani nejsou primárně určené ke sledování a disciplíně, avšak tím, jak fungují, se jejími objekty stávají. Není třeba složitých architektonických řešení, jako byla konečná vize dokonalého panoptikonu. Není třeba ani námahy, jakou na sledování a udržování disciplíny vydávají byrokratické aparáty.

To, pro co Foucault používá termín „kapilární šíření moci“ je v prostředí informačních technologií mnohem dokonalejší, než tomu je v disciplinární společnosti. Především proto, že databázový

superpanoptikon šíří moc a shromažďuje informace bez jakékoliv námahy:

> *„Telefonní kabely a rozvody elektřiny, skrze které během okamžiku obletí a tak „zabalí“ náš svět - to jsou extrémy super-panoptikonu, které přetváří naše jednání do extenzivního diskurzu sledování, naše soukromé chování na veřejná oznámení, naše individuální činy do kolektivního jazyka. Jednotlivci jsou napojeni na okruhy jejich vlastní panoptické kontroly… …Jednotlivec je jako subjekt zkoumán superpanoptikonem skrze technologie moci, skrze diskurz databází které mají málo co do činění, pokud vůbec, s „moderními“ koncepcemi autonomie rozumu.“* (Poster, 1995, str. 87)

Databáze jsou pro Postera, jak jsem naznačil již výše, především diskurzem, který konstituuje subjekt. Vychází také z jisté vlastnosti jazyka vůči subjektu, na kterou Foucault v Archeologii vědění poukazuje – a to sice, že tato funkce je do značné míry *performativní*, jde o to, co jazyk dělá, spíše než o to, co ukazuje a znamená.

V tuto chvíli se databáze stává tím, co subjekt konstituuje. Relační vztahy v databázích pak umožňují tato data dále kombinovat, pracovat s nimi a shromažďovat obrazy identity, její reprezentaci v širším smyslu slova.

Avšak samotná konstituce subjektu jde přes všechnu podobnost opačným směrem, než který v panoptikonu nachází Foucault. V jeho pojetí šlo o moderní subjekt obrácený do sebe sama, který si je vědom své vlastní determinace. V superpanoptikonu tomu je přesně naopak – proti „subjektifikaci“ je postavená „objektifikace“, jde o produkci jedince s mnoha různými identitami, některými úplně mlhavými, některými určitějšími, z nichž o některých nemusí vůbec vědět. Jde o rozptýlený, nestálý subjekt.

Databáze, respektive jejich funkce a informace v nich obsažené, poskytují pro mikrofyziku moci vše, co Foucault vyjmenovává jako její funkční principy. Můžeme zde pozorovat *kontrolu aktivity*. Databáze zaznamenávají aktivitu a nějakým způsobem jí klasifikují, podle předem vytyčených kategorií, což odpovídá Foucaultovu členění tělo – objekt (respektive subjekt – objekt). Umožňují i hierarchický dohled, protože fungují jako pozorovatelny a pokud jsou integrovány do větších celků, pak mohou fungovat tak, jak by to podle Foucaulta bylo ideální – *„moc*

působí prostřednictvím přesného dohlížení; a každý pohled by byl součástí globálního fungování moci.“ (Foucault, 2000a, str. 245).

Avšak databáze také mnohé postrádají – především působí pouze jako to, co sbírá informace, klasifikuje, kategorizuje a člení aktivitu ve všech jejích drobných odlišnostech, avšak některé vlastnosti jim chybí – především ty, které zahrnují nějakou performativní akci. Jsou tedy pouze částí oné mikrofyziky moci. Nicméně na databáze, které jsou prostými záznamy, bývá navázán nějaký ovládací program, který data zaznamenává, případně nějakým způsobem vyhodnocuje a dále posílá zpětnou vazbu uživateli. Tímto způsobem je uživatel foucaultovsky „zarovnán“ ve chvíli, kdy vyplňuje špatnou emailovou adresu, případně ve chvíli, kdy systém pozná, že se jedná o adresu smyšlenou. Musíme tedy rozlišovat databázi, jako úložiště dat, která zrpostředkovává výše zmíněné a další „ovládací“ software, který umí provádět nějaké akce na základě získaných dat (bankomat zabaví propadlou kreditní kartu a podobně).

Posterova představa superpanoptikonu postihuje jeden charakter současných technologií, který byl již zmíněn v první části práce – a to je ono „vysávání“ informací na nejnižší úrovni. Takřka vše, zdánlivě i sebeméně bezpředmětná činnost bývá zaznamenána, kategorzivána a klasifikována. Neustále narůstá množství informací o všech uživatelích technologií, neustále jsou zaznamenávány nějaké odlesky jejich identit, které pak umožní vytvořit obrazy z nich složené, obrazy, jejichž využití může být různé.

PARTICIPAČNÍ PANOPTIKON

Reg Whitaker navrhuje ve své práci The End of Privacy redefinovat panoptikon (Whitaker, 1999) trochu jiným způsobem než Poster. Jak Foucault, tak Poster se totiž věnují „prosté“ funkci panoptikálních praktik a existenci jedince v nich, zatímco Whitaker se snaží koncept panoptikonu uvést do širších souvislostí, především toho, jakými metodami jsou tato data získávána.

Whitaker pozoruje jeden z jevů, který doprovází tyto technologie po dlouhou dobu. Jeho centrální myšlenkou je, že se lidé vzdají svého soukromí tam, kde jim za to něco ziskají.

Klíčová je tedy dobrovolná participace na panoptikonu. Uživatelé dobrovolně poskytují soukromá data s očekáváním, že to, co jim je

nabídnuto jako protihodnota je *de facto* nic nestojí. Tato strategie není ničím novým, marketingové teorie jí znají poměrně dlouho. Avšak její využití je do jisté míry originální.

V rámci internetu nám je tento jev známý v podobě nesčetných registrací do různých systémů, kde vyplněním nějakých osobních dat získáváme, samozřejmě zdarma, ve většině případů nějaké informace.

Toto pojetí participační panoptikon bezesporu vysvětluje, avšak je do jisté míry triviální. Problematizovat se začíná v té chvíli, kdy dojdeme k závěru, že se charakter společnosti proměnil natolik, že je participační panoptikon svého druhu podmínkou k plnohodnotné účasti v této společnosti.

Whitakerova teze tedy v jádru říká to, že jsou lidé ochotni vyměnit své soukromí za nějaké výhody, a motivace k participaci na panoptikonu je výhradně v rámci nějakého zvýhodnění. Právě to je, podle mého, to nejzásadnější na Whitakerově práci. Říká nám totiž, že nejen ti, kteří se na režimu kontroly podílejí jsou zvýhodnění, ale ve své podstatě jde o to, že v případě širšího rozšíření tohoto fenoménu se jeho charakter promění ve znevýhodnění těch, kteří na něm participovat nechtějí. V pozdější části o možnosti vystoupení je tento problém rozebrán podrobněji.

Podobně uvažuje i David Brin ve své práci ze stejné doby. I on si všímá toho, že jsou lidé ochotni se vzdát svého soukromí. Nicméně sleduje další, neméně zajímavý proud, jímž bychom se mohli v popisu tohoto problému vydat. Jeho hlavní myšlenkou je to, že se buď vzdáme soukromí a získáme tak svobodu[58], jakkoliv omezenou, nebo si naopak své soukromí budeme chránit a pak budeme nějak znevýhodněni (Brin, 1999). O obdobném jevu budu hovořit na jiném místě této práce.

…

Mikrofyzika moci a s ní těsně spjatý panoptikon, případně jeho obdoby a odezvy v pozdější literatuře, však představují pouze část Foucaultových úvah o moci, respektive jeho prvotní koncept, který je nerozlučně spjatý s představou disciplíny. Tímto pojetím se Foucault

[58] Jakkoliv je toto široký pojem, navíc vágní, uvádím zde tuto tezi pouze pro ilustraci možnosti dalšího postupu, nebudu se jí nijak dále zabývat, neboť by bylo nutné zavádět příliš mnoho nových pojmů a popisovat příliš mnoho prostoru okolo.

zabývá převážně ve svých ranějších pracech, především v Dohlížet a trestat.

DISKURZ JAKO METODA DISTRIBUCE MOCI

Jak jsme viděli, databáze jsou svého druhu diskurzem a jako takový se podílejí na přímé distribuci moci. Jsou totiž nástrojem ke konstituci subjektu a jako takové tedy vykonávají performativní akci. Zatímco diskurz panoptikonu konstituoval jedince jako interiorizované subjekty, databáze a technologie obecně dělají pravý opak, vytváří často identity, které jsou rozptýlené, identity, jichž si daný jedinec ani nemusí být vědom.

Poster říká, že diskurz je to, co zprostředkovává konstituci subjektu mocí, jenž je mu dominantní:

> *„Diskurz je chápán jako něco, co má efekt na subjekt … Síla tohoto efektu … spočívá v tom, že staví subjekt do vztahu ke strukturám nadvlády tak jak tyto struktury mohou poté mít efekt na subjekt. Hlavní charakteristikou efektu moci je skrývání jeho konstitutivních funkcí ve vztahu k subjektu a objevuje se pouze poté, co byl subjekt zformován jako adresát moci.“* (Poster, 1995, str. 84)

Klíčem ke správnému pochopení panoptikonu tak není architektonické řešení, nebo dohled stráží, ale je to především právě diskurz, který konstituuje jedince jako vězně. Panoptikon je jen jakýmsi kanálem, skrze nějž diskurz funguje, aby takto daného jedince konstituoval.

Není to tedy panoptikon, nebo panoptikální praktiky, které mají nějakým způsobem na starosti distribuovat moc skrze disciplinární praktiky, ale je to především diskurz, který skrze tyto praktiky působí.

Stejně tak v případě moderních technologií, databází a ostatních, to není technologie, která by byla nějakým způsobem odpovědná za tuto distribuci, ale naopak jde opět o nějaký typ diskurzu, který skrze tyto technologie působí.

Tento diskurz také konstituuje úplně odlišné typy subjektů – nevytváří vězně svázané disciplínou, ale naopak vytváří subjekty, které jsou rozptýlené; zatímco panoptikální diskurz produkuje subjekt interiorizovaný, uzavřený do sebe, diskurz technologií působí opačně,

jako objektifikace, kdy je subjekt a jeho identity roztříštěny a mnohdy vkládány do objektů.

KONTROLA VE SPOLEČNOSTI – OD MICHELA FOUCAULTA KE GARY MARXOVI

Disciplinární pojetí je předzvěstí kontroly a dohledu. Zatímco ve Foucaultově pojetí jde o jakési ostrovy disciplíny v podobě klášterů, nemocnic, škol, či vězení, kde jsou tyto principy do jisté míry odlišné a kde panují různá disciplinární schémata, Deleuze (Deleuze, 1995, str. 174) si všímá charakteristické proměny, kdy se tato disciplína, či spíše její vnější část, tedy kontrola, rozšiřuje a propojuje tyto jednotlivé ostrovy, které nyní informace sdílí. Kontrola a dohled se případně šíří i do veřejného prostoru a tím ho redukují.

Oním posunem je pak také to, že disciplinární pojetí požaduje internalizaci oné disciplíny pod pohrůžkou nějakého trestu, respektive možnosti trestu. Dohled a trest samotný jsou pak pouze vnějším projevem. V případě informačních technologií však tato interní část, která byla nakonec pro Foucaulta velmi důležitá vzhledem k tomu, že cílem bylo vybudovat sebedisciplínu, je nejen oslabena, ale odstavena mimo, protože úplně pozbývá platnosti a nutnosti. Již jí není třeba prostě proto, že technologie dokáží fungovat takovým způsobem, kdy neumožní udělat nic, co by neodpovídalo požadovanému jednání jedince.

Disciplína se tedy přeměňuje v kontrolu a tak se stává také ve své podstatě kontinuální:. *„Kontrola je modulací, sérií soustavných úprav. Není něčím, co se učí a pak nechá pracovat, ale něčím, co je soustavně upravováno (soustavná výchova).“*[59] (Wise, 2002, str. 32). Deleuze dále tvrdí, že tento typ kontroly nás posouvá do společnosti, která je řízena sociálním inženýrství.

Gary Marx proto v roce 2001 publikoval práci, ve které rozebírá šest základních principů tohoto Deleuzova sociálního inženýrství, které je třeba naplnit, abychom dosáhli co největší efektivity kontroly a dohledu.

[59] *„Control is modulation, a series of constant adjustments. It is not being trained and then let loose but being constantly tweaked (continuing education).“*

Tato společnost je podle Garyho Marxe definována jako ta, kde *„…cílem je eliminovat, nebo omezit narušení kontrolou fyzického a sociálního prostředí.“*[60] (Marx, 2001). Pokusím se nyní ukázat, jak technologie, jež jsem v průběhu práce popisoval, těmto šesti strategickým cílům vyhovují.

ODSTRANĚNÍ OBJEKTU

První, vcelku jednoduše uchopitelnou strategií je odstranění objektu (target removal). Gary Marx popisuje tuto strategii takto, za použití některých příkladů:

> *„Logika prevence je v tomto případě nejjasnější a nejefektivnější. Něco, co není přítomno nemůže být sebráno. Posun ke společnosti, která funguje bez hotovostních peněz je jedním z příkladů. Obchodníci, kteří přijímají jen kreditní karty, nebo mají v pokladnách pouze minimum hotovosti jsou daleko menším terčem pro loupežné přepadení. Nábytek vestavěný do zdí nemůže být ukraden. Podzemní dráha a dopravní prostředky ošetřené materiály proti grafitti nemohou být tak snadno pomalovány. Skrze softwarové programování mohou být počítače a telefony v případě potřeby zablokovány.“*[61] (Marx, 2001)

Avšak budeme-li o tom hlouběji přemýšlet, dojdeme k závěru, že například platební karta není dostatečná, protože stále může být nějakým způsobem zneužita. K tomuto zneužití může dojít především proto, že karta stále obsahuje nějaká čitelná data – tedy v případě

---

[60] *„…the goal is to eliminate or limit violations by control of the physical and social environment.“*

[61] *„The logic of prevention is clearest and most effective here. Something that is not there can not be taken. The move toward a cashless society is one example. Merchants who only accept credit or debit cards, or whose registers never have more than a modest amount of cash are unlikely to be conventionally robbed. Furniture built into the wall cannot be stolen. Subway and bus exteriors built with graffiti resistant metals are hard to draw upon. Through software programming, computers and telephones can be blocked from sending or receiving messages to, or from, selected locations.“*

platebních karet jméno a číslo karty, případně podpis, což jsou všechny údaje[62] potřebné k autorizaci platby.

Cestou, jak lépe zajistit zabezpečení platebního systému, tedy odstranění hotovostních operací je v tomto případě použití čipu, který nebude obsahovat žádná, nebo minimální čitelná data a bude komunikovat bezdrátově a autorizace bude probíhat skrze nějaké pokročilé mechanismy, nejlépe biometrické.

Také Gary Marxův příklad s nábytkem má daleko jemnější řešení – není třeba ho přidělávat v momentě, kdy je nábytek neustále dostupný v čase i prostoru – v duchu technologií popsaných v kapitole o Internetu věcí. Dostupný v tomto případě znamená, že nějaké senzory dokáží podat informace o jeho stavu a poloze, případně další informace z prakticky libovolných senzorů, které do něj budou vloženy (zdali židle je/není obsazená, jak často je obsazená a podobně).

Většina navrhovaných řešení v příkladech má svojí obdobu ve stávajícím technologickém paradigmatu, ta je ovšem daleko násilnější a mnohdy daleko méně použitelná. To, co nám zde nabízejí přicházející technologie je daleko jemnější a subtilnější. Zatímco přidělaný nábytek jednoznačně sděluje svůj status, běžný nábytek, který je obohacen technologií, která za běžného provozu není vidět opět potvrzuje mojí tezi o mizení – je to obyčejný nábytek, kde byl onen vjem kontroly a dohledu (který je jinak materializován aktem přidělání nábytku) vytlačen mimo percepční pole.

ZNEHODNOCENÍ OBJEKTU

Znehodnocení je dalším ze strategických postupů. Jeho cílem je jakýkoliv objekt znehodnotit v případě zneužití (Gary Marx má na mysli především zcizení):

> *„Zde je cílem redukovat, nebo eliminovat hodnotu, kterou potenciální cíl zneužití má pro kohokoliv mimo autorizovaných uživatelů. Objekt zůstává, ale jeho bezcennost ho činí neatraktivním. Příklady zahrnují předměty, které se při krádeži*

[62] Zde samozřejmě záleží na typu karty – některé vyžadují ještě vložit PIN, případně je na nich fotografie jejich držitele, ale tato řešení jsou spíše výjimkou a není za nimi příliš patrná nějaká souvislá soustředěná snaha po větší bezpečnosti.

samy znehodnotí, jako některá autorádia, nebo které na sobě zanechají stopu po zločinu nebo třeba bankovky znehodnocené červenou barvou při krádeži v bance. Šifrované zprávy mohou být zachyceny, avšak bez dešifrovacího klíče jsou taková data bezcenná. Telefony, počítače a dokonce i zbraně jsou stále dostupnější v provedeních, která umožňují použití pouze na základě identifikace biometrickými daty, či jiným způsobem.“[63] (Marx, 2001)

I zde je možné jít ještě dále, než se Gary Marx odhodlává v příkladech, jež dává. Částečně jsem stejného příkladu použil při popisu odstranění objektu – nejpříhodnější se zdá být varianta, kdy objekt umí sám sebe popsat, identifikovat se nejlépe na dálku a předat data o svém stavu, poloze apod. V případě automobilů jde také o jejich „vystopovatelnost“ skrze připojení k síti a podobně.

Gary Marx si v tomto bodě plně uvědomuje výhodu a význam biometrických senzorů, které dokáží omezit přístup k funkcím těm, kteří nejsou autorizováni. Biometrické snímače otisku prstů jsou dnes běžně dostupnou realitou v oblasti osobních přenosných počítačů, či automobilů, nicméně čím dál tím více se mluví i o jejich užití v dalších oblastech či široce rozšířených zařízeních.

O problematice peněz jsme již v prvním bodě mluvili, avšak jsou řešení i pro bankovky – i ty se dají vyrábět ze syntetických materiálů podobných umělým hmotám (jako například současné rumunské bankovky), které jsou odolné proti roztržení, či poškození vlivem vlhka, navíc je možné je opatřit poměrně jednoduše obdobou RFID čipu a tak sledovat přesný pohyb jednotlivých bankovek, případně, stejně jako tomu je u terminálů platebních karet, jednoznačně identifikovat zneužitou bankovku kdekoliv, kde se s ní někdo pokusí zaplatit.

---

[63] *„Here the goal is to reduce or eliminate the value of a potential target to anyone but authorized users. The target remains, but its uselessness makes it unattractive to predators. Examples include products which self-destruct, as with some car radios when stolen, or which leave clear proof of theft, as with exploding red dye packs that stain money taken in bank robberies. Encrypted messages can often be easily intercepted, however absent the decryption code, the data are useless. Telephones, computers, automobiles and even guns are increasingly available which can only be used with access devices such as a unique biometric identifier (e.g., retinal, voice or geometric hand pattern), card or access code.“*

IZOLACE OBJEKTU

Další metodou, jíž Gary Marx zmiňuje, je izolace objektu. Tato metoda je asi nejobecnější a nejznámější; sem spadá většina technologií, které se zabývají dohledem a kontrolou obecně:

> *„V případě použití této prastaré techniky objekt zůstává, ale je chráněn. Prostorové zábrany, jako jsou ohrady, zdi, stráže, psi jsou jednou skupinou, dalšími metodami jsou sejfy, a další zábrany, které udržují ceniny buď nedostupné, nebo přímo skryté. Vzniká stále více komunit s vysokou bezpečností obehnané zdmi, kde je pohyb osob důkladně kontrolován s pomocí užívání senzorů a kamer připojených k internetu. Architektonické řešení „lávek“, které spojují soukromé budovy v centrech měst vytvářejí „sanitární zóny“, které jsou kontrolované více a důkladněji než veřejné ulice tam dole, kde vládne nepořádek.“*[64] (Marx, 2001)

Přístupovou politikou ve spojení se současnými technologiemi jsem již zmínil, zopakuji jen, že technologie poskytuje mnohem jemnější možnosti kontroly přístupu, než jak tomu je v případě plotů, ostnatých drátů a dalších z tradičních metod. Zde se plně uplatňuje Deleuzova teze o nabídce omezené na možnosti, které jsou uživateli dostupné na základě jeho oprávnění.

Gary Marx si také všímá problému architektury, respektive menší kontrolovatelnosti veřejného prostoru. I o tomto problému jsem již mluvil na jiném místě. Typickým příkladem takovéto architektury je systém podzemních ulic v Torontu s názvem P.A.T.H., který zahrnuje 27 kilometrů chodeb plných obchodů, restaurací a služeb a který poskytuje obyvatelům Toronta únik před nepříznivým počasím v zimním

---

[64] *„With this ancient technique the object of desire remains, but it is protected. Perimeter maintaining strategies such as fences, walls, moats, guards, and guards dogs can be separated from more specific protections surrounding an object such as safes, chastity belts, goods that are in locked cases or chained to an immovable object and the hiding or disguising of valuables. High security, gated communities in which access and egress is carefully controlled and the use of networked sensors, alarms, and in some cases even internet video of public areas, are becoming more common. The architectural development of “skywalks” linking downtown private buildings creates “sanitary zones” more subject to control than the potentially disorderly public streets below.“*

období. Avšak drtivá většina z těchto 27 kilometrů spadá do soukromého vlastnictví a tak je kontrolována kamerami prakticky neustále. Tyto chodby totiž nejsou obyčejnou ulicí, jakkoliv se to může na první pohled zdát, jsou to právě ony pseudo-ulice, ve skutečnosti však nejde o veřejný prostor, ale o hlídaný, mnohdy soukromý prostor. V našem okolí mohou být podobně vnímána například nákupní centra, která také vytvářejí dojem „ulic“ z nichž se vstupuje do obchodů (Nový Smíchov, Flora, Černý Most aj.), nicméně jde o prostor, který je kontrolován.

Domnívám se, že zde je důležitý ten fakt, že se stírá rozlišitelnost mezi veřejným prostorem a jistou kontrolovanou podobou veřejného prostoru, jak jsem jí popsal výše, která však veřejným prostorem *de facto* není. Ačkoliv kontrola proniká i do ulic města, je zde jistý rozdíl[65]. Městský prostor je postupně „obsazován“ těmito technologiemi, zatímco prostory obchodních center a kancelářských budov jsou a priori navrhovány jako ty, které budou pod dohledem.

Role architektury tedy i zde plní mocenskou funkci v tom smyslu, jak o něm psal Foucault. Není navrhována sice s myšlenkou sledování tak, jako panoptikon, nicméně je navrhována s ohledem na použití technologií, které tomuto dohledu slouží, neboť jde o sepětí moci, prostoru a technologií, které jsme již popsali.

ZNESCHOPNĚNÍ PACHATELE

Další z praktik, jež následuje, je zneschopnění pachatele. V historii se tak nejčastěji dělo formou trestu, případně znemožnění dalšího podobného přečinu (kastrace sexuálních útočníků, amputace končetin zlodějů a podobně). Tyto, většinou kruté, fyzické metody trestu popisuje Foucault velmi podrobně. Avšak později ukazuje proměnu v této formě trestání, která se odehrává v 18. A 19. století. Trest se nestává trestem samoúčelným, ale stává se ochranou společnosti (Foucault, 2000a).

Smyslem trestu je pak dále nejen ochrana zbytku společnosti, ale také resocializace potrestaných. Samotná technika zneschopnění pak má

[65] Rozdílem je samozřejmě také to, že kontrolu veřejného prostoru vykonávají instituce státu, jmenovitě policie, zatímco kontrolu těchto budov v drtivé většině případů provádějí soukromé firmy – vlastníci sami.

odstranit, nebo potlačit něco, co je pro přečin nezbytné. Gary Marx tento bod tematizuje poměrně rozsáhle, proto citaci zkracuji:

> *„Tato klasická strategie si klade za cíl zneschopnit potenciální pachatele s přihlédnutím k jejich vůli či schopnosti narušit danou normu. … Takové snahy se nebudou soustředit na tělo narušitele, nicméně na nástroje, schopnosti apod., jichž je k narušení zapotřebí. Cílem je vyřazení toho, co je pro narušení nezbytné.“*[66] (Marx, 2001)

Příkladů najdeme možná méně, než v předchozích případech, přesto však jich je dozajista dost na to, aby byly nosné.

Opět jde o použití senzorů – v případě motoristů o senzory, zdali nemají alkohol v krvi. Pokud ano, auto se prostě odmítne nastartovat, tím efektivně předejde riziku, které by jinak nebylo zjistitelné. Druhým případem je například kontrola pohybu osob – třeba v případě rozvodu, nebo v jiných případech, kdy má jedna osoba zákaázaný styk s jinou osobou. Do tohoto bodu ovšem spadají i daleko jednodušší metody – například (nyní jde především o USA) kontrola prodeje zbraní v návaznosti na trestní rejstřík, což je v Evropských zemích obvyklé, případně technologické omezení užití zbraní na jejich držitele, o němž jsem již mluvil. Spadají sem samozřejmě i další metody – například použití moderních léků k redukci agresivity u pachatelů násilných trestných činů, nicméně ty již mají s technologiemi málo společného.

VYČLENĚNÍ (PACHATELE, NEBO NEBEZPEČÍ SAMOTNÉHO)

Tato technika má také kořeny v daleké minulosti, kdy věznění počalo být efektivní metodou, jak vyčlenit nebezpečné osoby ze společnosti. O vězení samotném a jeho podobě panoptikonu jsme již mluvili, proto tuto část vynechám. Gary Marx ale zmiňuje také další metody, s nimiž bychom se mohli v budoucnu setkat:

> *„Například víra (která nebere v potaz vlivy okolí a sociálně tvořený charakter pravidel), že lze určitou stavbu DNA vztáhnout ke sklonu k násilnostem, a dalšímu asociálnímu chování by mohla*

[66] *„This classic strategy seeks to render potential offenders harmless with respect to the will, or ability, to violate the norm in question. … Related efforts deal not with the body of the offender but with the instrumentalities involved in the offense. The goal is to render useless or unavailable something that is essential for the violation.“*

vést k jedné z absolutních metod vyčlenění – na základě licence, která indikuje „přípustnou“ genetickou strukturu před tím, než se dítě narodí.“[67] (Marx, 2001)

Takové postupy však v současné době nejsou příliš relevantní, ilustrují nicméně možnosti, jimiž se vývoj může ubírat. Současné příklady jsou například již zmiňovaná kontrola pohybu – jakási forma domácího vězení, která může být omezená například na jednu ulici, či městskou čtvrť, nebo naopak monitorovat nikoliv pohyb člověka, ale pouze to, zdali nevstupuje do oblasti, která mu je z nějakého důvodu zapovězena.

Metody klasického vězení a jeho forma se příliš nemění, vyjma samotného zdokonalování dohledu nad vězni díky tomu, jak se vyvíjí technologie, avšak díky tomuto vývoji je možné dosáhnout daleko jemnějšího rozlišení, při použití metody omezení, nebo odnětí svobody – zmiňovaná kontrola pohybu, domácí vězení s povolením navštěvovat pracoviště, kdy je pohyb člověka neustále pozorován a kontrolován. V případech lehčích trestů se tak jednak ulehčí vězeňskému systému a za druhé nebudou pachatelé těchto činů vystaveni vězeňskému prostředí, které by v jejich případě mohlo mít kontraproduktivní efekt, zatímco budou ovšem stále potrestáni omezením či odnětím svobody.

IDENTIFIKACE PACHATELE, PŘEČINU A CÍLE

Poslední z šesti bodů, které Gary Marx vyjmenovává je identifikace. V tomto případě zastřešuje tento bod jak rozpoznání pachatele, tak i přečinu, nebo cíle. Opět jde o něco, co je sice v dnešní době praktikováno[68], ale co může být technologickým vývojem proměněno. Gary Marx tento bod vidí takto:

„Tam, kde není možné předejít přestupku fyzicky, nebo kde to je příliš nevýhodné, je možné alespoň vědět co nejvíce o tom, že se to stalo, kdo je za to zodpovědný a kde se nachází. Cílem je dokumentovat samotnou událost a identifikovat pachatele.

[67] *„For example the belief (which ignores interactions with the environment and the socially crafted character of most rules) that DNA is linked to violence and other anti-social behavior could generate another ultimate form of exclusion --requiring a license indicating an “acceptable” genetic pattern before a child could be born.“*

[68] Jde o velmi širokou paletu činností a dokonce i vědních oborů, které zahrnují běžnou praxi kriminologie, daktyloskopie a podobně.

Jedním z hlavních cílů forenzní vědy devatenáctého století bylo vytvořit spolehlivá biometrická měřítka pro identitu, která byly založeny na analýze otisků prstů, měření obličeje a chemických vlastnostech. … Občané jsou nabádáni k užívání přímých kontaktů pro hlášení přestupků (řidiče na dálnici, kteří nedodžují pravidla, prodej drog, pytlačení, nebo upozorňování na trestné činy organizací) buď tradičním telefonem, mobilním telefonem, ale i emailem.“[69] (Marx, 2001)

Jak vidíme, předmět se příliš nemění, nicméně metody ano. Zatímco otisky prstů jsou sice v dnešních podmínkách relativně spolehlivé, stále se vyskytují problémy s jejich sběrem a identifikací. Databáze biometrických údajů všech obyvatel tento problém odstraní, nemluvě o shromáždění DNA, kde je posléze identifikace víceméně bezchybná.

Tento bod se prolíná i do ostatních. Již jsem mluvil o sebe-popisujících zařízení[70], která se dokáží identifikovat. Stejně tak, jako bylo možné jich využít v druhém bodu, je to možné i nyní – přečin, jehož objektem se stal nějaký předmět může být identifikován samotným předmětem, kde technologie rozpozná, že ten který úkon není v souladu s nějakými nastavenými pravidly.

---

[69] *„Where it is not actually possible to prevent the violation physically, or where that is too expensive, it may be possible to at least know that it took place and perhaps who is responsible and where they are. The goal is to document its occurrence, and identify the violator. A major goal of nineteenth century forensic science was to develop reliable biometric measures of identity based on the analysis of fingerprints, facial measurements, and chemical properties. … Citizens are encouraged to use hot lines to report infractions (e.g., erratic highway drivers, drug dealing, poaching or “whistle-blowing” regarding organizational malfeasance) via cell and traditional telephones and e-mail.“*

[70] Docílit popsání předmětu mohou již dnešní technologie – RFID čipy ve formě samolepek, které se vlepí do oblečení a následně ohlásí možný pokus o krádež jsou každodenní realitou. Jak již bylo zmíněno, tyto RFID čipy mají velmi omezený dosah, nabízí se tedy uvažovat nad nějakou obdobnou technologií, která daný rozsah zvýší a umožní tak přehled o předmětech vybavených těmito čipy v reálném čase. Navíc je samozřejmě možné datovou kapacitu těchto čipů zvětšovat tak, že nebudou pouze informovat o tom, že je to které zboží předmětem krádeže, ale bude možné rozlišit i neautorizovanou manipulaci a mnoho dalšího.

NĚKTERÉ DALŠÍ ASPEKTY KONCEPTU GARYHO MARXE

Těchto šest bodů představuje však jen část celé problematiky. Je možné zaujmout i jiný výchozí bod pro pozorování a uvažování o technologiích a kontrole, bezpečnosti či dohledu. Mohou to být koncepty, které prochází všemi výše zmíněnými šesti body. Navíc i v popisovaných strategiích jsme narazili na některé postupy či technologie, které mohou prostupovat několik z nich – biometrie a podobně.

Marx jako příklad konceptu, jenž představuje odlišnou optiku, dává otevřenost a uzavřenost systému, nebo viditelnost a neviditelnost některých důležitých částí. Stejně tak jde o různou úroveň, na níž zaměříme kontrolu – touto úrovní může být buď jednotlivec, nebo naopak může jít o prostředí, či lépe řečeno prostor. Nejefektivnější je samozřejmě kombinace obojího, ale toto řešení nebývá v praxi obvyklé.

Ačkoliv je Marxův systém značně prakticky zaměřený, domnívám se, že velmi dobře ukazuje posuny, které nastávají díky technologiím v jednotlivých oblastech, ať jde o prevenci, sledování, nebo pozdější trestání provinilců. Je vidět, jak se v těchto postupech uplatňují nejen jednotlivé technologie, ale také jejich propojení ve smyslu, v jakém jsem o něm mluvil v první části práce. Tedy jednak propojení technologií a jejich „zakončení“ ve smyslu různých metod sběru dat a za druhé propojení databází jako shromaždišť informací, které jsou těmito senzory získány a poté nějakým dalším způsobem vyhodnocovány.

PROJEVY TECHNOLOGIÍ NA NEJVYŠŠÍ ÚROVNI GOVERNMENTALITY – POZDNÍ FOUCALTŮV KONCEPT MOCI NA ÚROVNI STÁTU

Ačkoliv je Foucaultovo pojetí moci jako disciplíny a další velmi podrobné rozpracování tohoto tématu pro mojí práci velmi vhodné, považuji za nutné tuto problematiku uvést do kontextu vícero konceptů. Dalším z nich tak bude Foucaultův pozdější koncept funkce moci, který je spojen s jeho pobytem na amerických univerzitách a přednáškách, které měl ve francii na Collége de France.

Governmentalita je úzce spojená s Foucaultovým pojmem „bio-politika“, který používá, když se začíná věnovat moci na úrovni makropolitiky. Pro účely mojí práce je disciplína a mikrofyzika moci

daleko nosnějším tématem, nicméně některé důsledky technokulturních změn můžeme vidět i na vyšší úrovni.

Jak tedy Foucault dochází od mikrofyziky moci ke governmentalitě a jak tento termín vlastně vzniká? Foucault si všímá jisté odlišnosti v užívání tohoto slova[71] v dnešní době a v minulosti. Poukazuje na to, že zhruba do 18. století, mělo toto slovo význam nejen politický, ale používalo se i ve spojitosti s církví, či rodinou. Neznamenalo tedy vládu, nebo kázeň ve smyslu politickém, ale také sebekázeň a sebevládu. Druhá část termínu, tedy „mentalité“, „mentalita“, pak jasně ukazuje k nutnosti subjektifikace. Tj., jak říká Thomas Lemke, *„…Foucault se snaží ukázat jak moderní suverénní stát a moderní autonomní jedinec ko-determinují svojí existenci…[72]“* (Lemke, 2007).

Tento koncept, jak podotýká Lemke, je jeden z mála, který dokáže překročit zaběhnuté spojování teorií moci s konsensem či násilím tak, že integruje myšlenku sebekázně s technikou dominance, konstituci subjektu s konstitucí státu. Tím tyto dva do té doby nesouměřitelné koncepty vlastně vyřazuje:

> *„Vztah, který by byl vůči moci správný by tedy nebyl viděn v intencích násilí, nebo boje, ani volního vázání (to všechnou mohou být, přinejlepším, pouze nástroje moci), ale spíše v oblasti singulárního režimu jednání, nespojeného s válkou či právem, což je vláda.“[73]* (Foucault, 1982, str. 221)

Foucault však nezavrhuje svojí předchozí práci, kde se zabýval mikrofyzikou moci, naopak jí integruje do tohoto pozdějšího modelu, protože je to právě ona mikrofyzika, která je zodpovědná za „sebedisciplínu“ a „sebeovládání“. V jedné z přednášek tento vztah Foucault shrnuje takto:

---

[71] V tuto chvíli mluvím výhradně o francouzštině a tedy slovesu „gouverner“.

[72] *„Foucault endeavors to show how the modern sovereign state and the modern autonomous individual co-determine each other's emergence…“*

[73] *“The relationship proper to power would not therefore be sought on the side of violence or of struggle, nor on that of voluntary linking (all of which can, at best, only be the instruments of power), but rather in the area of the singular mode of action, neither warlike nor juridical, which is government.“*

„Domnívám se, že chceme-li analyzovat genealogii subjektu v západní civilizaci, musíme vzít v potaz nejen techniky dominance, ale také techniky sebe. Řekněmě, že je třeba vzít v potaz interakci mezi těmito dvěmi technikami - technikami dominance a technikami sebe. Musíme vzít v potaz ona místa, kde technologie dominance jednoho jedince nad druhým mají oporu v procesech, jimiž jedná jedinec sám vůči sobě. A naopak, je třeba vzít v potaz body, kde se techniky sebe integrují do struktur násilí a dominance. Kontaktní bod, kde jsou jedinci pod vedením ostatních je spojen s tím, jak se chovají sami, můžeme, myslím, nazývat vládou. Vládnout lidem, v nejširším smyslu slova, neznamená je donutit aby dělali to, co jejich vládce chce; je to vždy všestranná rovnováha, s komplementaritou a konfliktem mezi technikami, které zaručují nátlak a procesy skrze něž je jedinec konstruován nebo modifikován sebou samým.“[74] (Foucault, 1993, stránky 198-227)

Pro mojí práci je však důležité to, jak (a zdali vůbec) můžeme ve spojení s tímto konceptem mluvit o využití informačních technologií a jestli v tomto ohledu přinášejí nějakou změnu.

Vzhledem k tomu, jak je tento koncept navázán na mikrofyziku moci, je možné samozřejmě říci, že technologie se projevují stejně i v governmentalitě. Největší vliv informačních technologií tak můžeme pozorovat v tom, co Foucault nazývá „technikou sebe-regulace“, která

---

[74] *“I think that if one wants to analyze the genealogy of the subject in Western civilization, he has to take into account not only techniques of domination but also techniques of the self. Let’s say: he has to take into account the interaction between those two types of techniques – techniques of domination and techniques of the self. He has to take into account the points where the technologies of domination of individuals over one another have recourse to processes by which the individual acts upon himself. And conversely, he has to take into account the points where the techniques of the self are integrated into structures of coercion and domination. The contact point, where the individuals are driven by others is tied to the way they conduct themselves, is what we can call, I think government. Governing people, in the broad meaning of the word, governing people is not a way to force people to do what the governor wants; it is always a versatile equilibrium, with complementarity and conflicts between techniques which assure coercion and processes through which the self is constructed or modified by himself.“*

je, jak již bylo řečeno, jedním ze stavebních prvků governmentality. A dále, tato sebe-regulace je vlastně konstitucí subjektu:

> *„Jde o to, že nestačí soustředit se na destrukci forem identity, aniž bychom vzali v potaz produkci nových forem subjektivity, které se váží na technologie vládnutí.“*[75] (Lemke, 2007)

Konstituci subjektu vzhledem k technologiím jsem již popsal v jedné z předchozích kapitol, kde byly také vidět probíhající změny, které jsou těmito technologiemi zapříčiněné.

Vliv technologií na vyšší úrovni je již nesnadně postižitelný, protože se jedná o teoretické, převážně abstraktní myšlenkové koncepty, na něž je poměrně složité vztahovat konkrétní a často velmi jemné změny, jež technologie přinášejí. Nicméně i přes to se domnívám, že v průběhu celé práce bylo vcelku prokazatelně popsáno několik změn, které se týkají dílčích částí tohoto Foucaultova pozdního konceptu fungování moci s širokým spektrem platnosti.

Domnívám se, že v tomto případě je tedy třeba metodicky postupovat od nejnižších úrovní, tedy právě tak, jak jsem se o to v rámci této práce snažil popisem změn, které jsou velmi jemné, avšak které nadále podstatným způsobem ovlivní fungování moci i na úrovních vyšších. Tam je dozajista mnoho prostoru, pro další výzkum, ať již formou čistě teoretickou, nebo formou praktickou, tedy metodou, která by zahrnovala zkoumání praktik institucí při procesuálních operacích s informacemi a při uplatňování moci, které je na těchto operacích založené.

Samostatným oddílem pak je množství informací, těchto roztříštěných identit a odrazů subjektu, které končí v rukou privátních subjektů, nadnárodních korporací a podobně. I zde je, dle mého mínění, prostor pro další zkoumání značně široký. Mojí ambicí bylo poskytnout pro takovýto postup nějakou základní, časově i jinak omezenou úvahu nad fundamentálními problémy, které s tímto tématem souvisí.

---

[75] *„The point is that it is not sufficient to focus on the destruction of forms of identity without taking into account the production of new modes of subjectivity linked to governmental technologies.“*

ZÁVĚR

Mnoho technologií a mnoho změn, které jsem popsal v této práci budou dozajista vypadat na první pohled jako změny předvídatelné, či jako prostý technologický vývoj, na který jsme si zvykli a který se odehrává v intencích „rychleji, lépe a radostněji“, nicméně domnívám se, že vždy, když nějakou takovou technologickou změnu popisujeme, můžeme se snažit najít další možnost změny, která z tohoto obecně přijímaného rámce technologického vývoje vybočuje, tak jako se tomu v mnoha ohledech již v minulosti stalo.

A právě tento popis s poukázáním na možné implikace ke změnám, které jsou jiného charakteru, než výše triviální zpředmětnění Mooreova zákona[76], byl jedním z cílů, které jsem při psaní této práce sledoval. Nakonec zmíním ještě některé z obecných problémů, které se s tématem celé práce nějakým způsobem pojí.

MOŽNOST VYSTOUPENÍ

Greenfield vidí jako jednu z klíčových vlastností, jež je třeba opatrně hlídat, možnost vystoupení z rámce těchto technologií, mít možnost je jednoduše vypnout. Avšak Greenfield mluví do značné míry o aplikaci těchto technologií na relativně nízké úrovni – na úrovni jedince, případně bytu či domu, nanejvýše ulice, ze které se mohu vždy ukrýt domů.

Já se však domnívám, že ve chvíli, kdy se tyto technologie stanou nástroji moci (což je již realitou, byť v omezené míře), nebude před nimi úniku, protože takové „vypnutí“ technologií by přineslo dozajista nevítané následky. Vystoupit proto půjde pravděpodobně v nějaké míře, nicméně jsem přesvědčen, že vlastností, jež je pro výkon moci klíčová je naopak nepřerušovanost dohledu.

Ta má samozřejmě jednoduchý důvod – nestane se nic, co by nebylo zaznamenáno, klasifikováno a vyhodnoceno, na druhou stranu musíme

[76] Zákon, který formuloval v roce 1965 Gordon E. Moore, jeden ze zakladatelů společnosti Intel. Tento zákon říká, že počet tranzistorů (které jsou nositely výkonu prakticky všech informačních technologií) se v mikročipech každých 24 měsíců zdvojnásobí a tak roste i jejich výkon (Moore, 1965).

mít na paměti, že právě díky tomu, díky neustálému dohledu, který bude kontinuální a spojitý, je možné sestavit daleko přesnější obrazy indentit, než jaké byly k dispozici dříve, kdy technologie zachytila pouze určité části, jakoby odlesky identit.

Možnost vystoupení bude tedy velmi diskutabilní – například i proto, že ve chvíli kdy budou jednotlivými státy hromadně zaváděny pasy s biometrickými údaji, nebude možné použít pasu starého. Alternativou, která však není alternativou v pravém smyslu slova, tak zůstane pouze zdržení se cestování a nepoužívání pasu.

Vystoupení tedy bude s největší pravděpodobností možné na úrovni, kdy budou technologie využité uživatelsky. Greenfield mluví o nutnosti zachování možnosti dělat věci „postaru“. V mnoha ohledech jsme ale již o tuto možnost přišli. Některé věci není možné vyřešit bez platební karty, v bance není možné účtovat do knih. Technologie, informační sítě jsou již napevno součástí naší kultury a pomalu, ale jistě zabírají ten prostor, který jimi zatím zůstal nedotčen. Těžko si lze představit, že v momentě, kdy je provoz na silnicích a auta řízena na dálku, kdy senzory neustále vyhodnocují co se děje na všech stranách vozu, kdy je nejvyšší povolená rychlost podstatně zvýšena, prostě a jednoduše všechny tyto technologie vypneme a začneme řídit vůz ručně.

Možnost vystoupení tu samozřejmě bude, nicméně nejspíše nebude možné vést plnohodnotný život a nebýt znevýhodněn, pokud se někdo k tomuto vystoupení rozhodne. Zřeknutí se těchto technologií tak bude znamenat zřeknutí se toho způsobu života, který jejich užití předpokládá a který bude bezesporu masově rozšířený.

Druhý moment tohoto problému spočívá ve vytyčení hranice – kde narýsujeme pomyslnou hranici, jenž řekne, která technologie má být „vypnutelná“ a která ne. Problém této hranice je však pouze pomyslný, protože vždy budou technologie, u nichž to z jejich podstaty nepůjde, jakmile se jednou začnou masově používat. Vystoupení se tak bude odehrávat pouze tam, kde tyto technologie zajišťují svého druhu komfort, nikoliv kde na nich závisí funkce některých jiných systémů.

PANOPTIKON JAKO KONCEPT, JEHOŽ PŮSOBNOST SE ROZŠÍŘILA Z JEDNOHO VĚZENÍ NA CELOU SPOLEČNOST

Foucaultův, respektive Benthamův koncept panoptikonu je pro popis technologií velmi příhodný, protože předpokládá to, co umí

technologie nejlépe: sledovat, získávat informace, třídit je, klasifikovat je a tak členit analytický prostor. Zatímco v teoriích těchto myslitelů tyto metody umožňuje promyšlená architektura, řízení a lidská práce dozorců, ve světě technologií je všechno do jisté míry jednodušší. Není třeba speciálních architektonických řešení, ani pozorných dozorců, stačí senzory, z nichž většina informace tohoto typu získává vlastně mimochodem, při bezmezném počtu interakcí, jejichž cíle mohou být velmi různorodé.

Panoptikon technologií je vlastně svého druhu vedlejší produkt veškeré automatizace. Třídění, uchovávání a vyhodnocování (povahy) informací již nedělají lidé, ale stroje, informační technologie, které převzaly členění analytického prostoru a velkou část agendy naší každodennosti. Skrze databáze, které fungují jako diskurz konstituují subjekt, který je nahlížen mřížkou databázových polí, v nichž je ukryta jeho identita pro daných informační systém.

Vlastností Benthamova panoptikonu a Foucaultových klášterů, polepšoven, škol a vězení však byla jejich omezenost a ohraničenost, kde bylo jasně řečeno, že daná pravidla platí v omezeném prostoru (případně omezeném čase). A právě tyto části prostoru a času byly rozkouskovány oním analytickým členěním disciplíny a mimo ně byl homogenní prostor, v němž bylo místo pro všechno to, co nešlo zařadit, zarovnat a klasifikovat, prostor, jenž nebyl kontrolován, nebyl rozparcelován disciplínou. Tyto ostrovy však pomalu přestávají být rozlišitelné. Technologie totiž postupně propojují, asimilují a integrují jednotlivé systémy, díky jejichž napojování postupně tyto ostrovy mizí. Místo bez kontroly, místo, které by nebylo podrobeno této diskurzivní analýze, místo, které by leželo mimo dosah těchto systému začíná být vzácné. Navíc mluvit o místě, jako takovém, je do značné míry problematické, jde spíše o časoprostorové vymezení nějakého úseku, který může nastat a následně zmizet pouze v určitém místě, čase a při splnění dalších podmínek[77].

[77] Jako příklad zde může posloužit, jakkoliv v této teoretické práci nepříliš vhodně, nějaký prostor v přírodě, dejme tomu les, kde nalezneme místo, kde je nesnadné zanechat po sobě nějaká elektronická data. Avšak i na takovém místě jsme neustále „připojeni“ do nějaké sítě - například tehdy, pokud u sebe máme mobilní telefon. Dále je zde samozřejmě problém pozdržení – není těžké si představit GPS zařízení, které je pouze pasivním příjemcem signálu ze satelitu

Členěný analytický prostor byl dříve výjimkou, dnes začíná být pravidlem. Díky subtilnímu členění a díky skrytosti s níž funguje, díky rychlosti a nepostřehnutelnosti, díky tomu, že technologie unikají naší percepci, se nám stává tento analytický prostor percepčně nedostupný. Moc je v něm často uplatňována skrytě, neviditelně a takřka nepostřehnutelně.

Díky tomu nedokážeme dohlédnout konce tohoto systému, nevíme, kam digitální stopy, které produkujeme, putují, jak je s nimi nakládáno a jak mohou být mechanikou moci využity, protože nejsme schopni proniknout do struktury těchto systémů. Moc je uplatňována skrytě, protože s únikem jejích prostředků, nástrojů, její mechaniky z percepčního pole uniká i percepce jí samé. Moc, která čerpá svojí sílu z technologií se stává mocí, která tak není vlastní světu naší každodennosti.

NOVÝ VĚK TECHNOLOGIÍ?

Jednou z hlavních vlastností technologií, o nichž jsem v této práci mluvil bylo jejich vyčleňování z percepčního pole člověka. Tato vlastnost není úplně nová, nicméně poprvé nyní můžeme mluvit o přímé snaze po dosažení takových technologií. To se děje především v důsledku rostoucí kognitivní zátěže a přímým snahám ji snižovat. Můžeme tedy mluvit o metafoře „mizení technologií“, které nastává v tom duchu, jak Baudrillard toto mizení popisuje.

Moc, která je s těmito technologiemi v mnoha ohledech velmi těsně spjatá, tak začíná mizet s nimi. Zatímco dříve, ve foucaultovském 18. a 19. století, byla mikrofyzika moci součástí percepčního pole člověka, dnes vidíme, že se postupně přesouvá do podoby moci, která je přímo spjata s technologiemi a tak přejímá jejich vlastnosti – mimo jiné i to, že právě ona sama začíná, stejně jako technologie, které jsou nyní kanály, skrze něž působí, mizet, začíná se vydělovat z našeho percepčního pole tak, že ani nepoznáme onen moment, kdy jsme se

---

(například pří sledování trasy výletu), avšak data o poloze může zaznamenávat a ta mohou být později, například v momentě připojení do nějaké sítě odeslána dále. Jak vidíme, mluvit tedy v tomto případě o místě, jako o pozici, která je vymezená prostorově nelze. Je potřeba přidat i vymezení časové, případně dále provést výčet podmínek, za kterých je takovéto místo opravdu místem mimo dosah informačních technologií.

stali terčem jejího uplatnění[78], případně moment, kdy jsme k jejímu uplatnění dali podklad, či k němu jinak přispěli.

S tímto přímo souvisí další z vlastností technologií – jistý fašismus, obdoba Barthesovy provokativní teze fašismu jazyka, který s nimi přichází a funguje v intencích, které Deleuze nazval přerodem disciplíny v kontrolu. Foucaultova disciplína učí sebe-kázni a sebe-kontrole, kontrola v deleuzovském smyslu však pracuje na principu vyloučení všech možností, které nejsou žádoucí. Moc se tak stane nikoliv něčím co působí z vnějšku a čemu jde zvnitřku naproti disciplína a sebe-regulace, něčím, co zde, jako nějaký systém, funguje a je uplatňováno, ale naopak se stane tím, co je věcem imanentní, něčím co je v nich *implicite* vestavěno a tak od základu promění nejen sebe a mechanismy své funkce, ale i ony věci samé. Přesune svojí funkci z něčeho, co stojí „nad“ věcmi v něco, co je „ve“ věcech. Příklady na různých úrovní sociální kontroly, či spíše kontroly sociálního prostoru v podání Garyho Marxe, toto jen potvrzují.

[78] Viz onen příklad s neexistující možností, či Deleuzovu metaforu o neexistenci alternativ.

LITERATURA

Angermeier, M. (11. Listopadu 2005). *The huge cloud lens bubble map web2.0*. Získáno 21. Února 2007, z Kosmar: http://kosmar.de/archives/2005/11/11/the-huge-cloud-lens-bubble-map-web20/

Barthes, R. (1995). Lekce. V R. Barthes, *Chvála Moudrosti* (str. 84). Bratislava: Archa.

Baudrillard, J. (2001). *Dokonalý zločin.* Olomouc: Periplum.

Bell, G., Brooke, T., Churchill, E., & Paulos, E. (12. Října 2003). *Intimate (Ubiquitous) Computing Workshop*. Získáno 19. Února 2007, z Eric Paulos Homepage: http://www.paulos.net/intel/pubs/papers/Intimate%20Computing%20(UbiComp%202003).pdf

Brin, D. (1999). *The Transparent Society.* New York: Perseus Books Group.

Castells, M. (1996). *The Rise of The Network Society.* Oxford: Blackwell Publishing.

Cerf, V. (6. Dubna 2007). Otec internetu slíbil meziplanetární web - Rozhovor s Vintonem Cerfem. *Lidové Noviny* . Prague.

Deleuze, G. (1995). *Negotiations, 1972 - 1990.* (M. Joughin, Překl.) New York: Columbia University Press.

Foucault, M. (1993). About the Beginning of the Hermeneutics of the Self (Transcription of two lectures in Darthmouth on Nov. 17 and 24, 1980). (M. Blasius, Editor) *Political Theory , 21* (3), 198-227.

Foucault, M. (2002). *Archeologie vědění.* Praha: Hermann a synové.

Foucault, M. (2000a). *Dohlížet a trestat.* Praha: Dauphin.

Foucault, M. (2005). *Je třeba bránit společnost.* Praha: Filosofia.

Foucault, M. (2000b). *Moc, subjekt a sexualita.* Bratislava: Kalligram.

Foucault, M. (1982). The Subject and the Power. V H. Dreyfus, & P. Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (stránky 208-226). Brighton: Harvester.

Galloway, A. (Listopad 2004). Postcard from the Urban Frontier. *Space and Culture* , stránky 446-449.

Greenfield, A. (2006). *Everyware.* Berkeley: New Riders.

Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory.* Oxford: Oxford University Press.

Lemke, T. (2007). *Foucault, Governmentality, and Critique.* Získáno 21. Dubna 2007, z Thomas Lemke Homepage: http://www.thomaslemkeweb.de/publikationen/Foucault,%20Governmentality,%20and%20Critique%20IV-2.pdf

Manovich, L. (2001). *The Language of New Media.* Cambridge: MIT Press.

Manovich, L. (June 2006). The Poetics of Augmented Space. *Visual Communication* , stránky 219-240.

Marx, G. T. (2001). *Technology and Social Control: The Search for the Illusive Silver Bullet*. Získáno 9. Dubna 2007, z MIT Homepage: http://web.mit.edu/gtmarx/www/techandsocial.html

McGrath, J. (2004). *Loving Big Brother.* Oxford: Routledge.

McLuhan, M. (1991). *Jak rozumět médiím.* Praha: Odeon.

Moore, G. E. (19. Dubna 1965). Cramming more components onto integrated circuits. *Electronics Magazine* .

Nardi, B. A., Whittaker, S., & Bradner, E. (2000). Interaction and Outeraction: Instant Messaging in Action. *Proceedings of the 2000 ACM conference on Computer supported cooperative work* (stránky 79-88). Philadelphia: Computer Supported Cooperative Work.

Okabe, D., Anderson, K., Ito, M., & Mainwaring, S. (28. Dubna 2005). *Location-Based Moblogging as Method: New Views into the Use and Practice of Personal, Social, and Mobile Technologies.* Získáno 19. Dubna 2007, z Mimi Ito Homepage: http://www.itofisher.com/mito/moblogmethod.pdf

Poster, M. (1995). *The Second Media Age.* Cambridge: Polity Press.

Poster, M. (2001). *What's the Matter with the Internet?* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Reitmayr, G., & Schmalstieg, D. (2003). Collaborative Augmented Reality for Outdoor Navigation and Information Browsing. *Proc. Symposium Location Based Services and TeleCartography 2004 Geowissenschaftliche Mitteilungen Nr. 66, 2003.* Vienna.

Riley, T., & Nordenson, G. (16. July 2004). *Twenty-five Skyscrapers by Leading Architects and Engineers Showcase - Innovation and Proliferation of High-rise Designs.* Získáno 10. Dubna 2007, z The Museum of Modern Art, New York: http://www.moma.org/about_moma/press/2004/tall_buildings_main.pdf

Sterling, B. (2005). *Shaping Things.* Cambridge: MIT Press.

Struppek, M. (June 2006). Social Potential of Urban Screens. *Visual Communication* , stránky 173-188.

Varnelis, K. (9. Listopadu 2005). *Network Culture*. Získáno 4. Dubna 2007, z Kazys Varnelis Homepage: http://varnelis.net/network_culture

Webster, F. (1995). *Theories of The Information Society.* New York: Routledge.

Whitaker, R. (1999). *The End of Privacy.* New York: New Press.

Wise, M. J. (Únor 2002). Mapping The Culture of Control. *Television and New Media* , stránky 29-47.

Woo, J. (2006). The Right not to be Identified: Privacy and Anonymity in Interactive Media Environment. *New Media and Society , 8*, 949-968.

Xerox Corporation. (29. March 2007). *US Patent & Trademark Office: Patent Application 0070073681*. Získáno 12. Dubna 2007, z US Patent & Trademark Office: http://appft1.uspto.gov/netacgi/nph-Parser?Sect1=PTO1&Sect2=HITOFF&d=PG01&p=1&u=%2Fnetahtml%2FPTO%2Fsrchnum.html&r=1&f=G&l=50&s1=%2220070073681%22.PGNR.&OS=DN/20070073681&RS=DN/20070073681

OBSAH

Téma informačních technologií, moci a kulturní změny 4

Žánrové a tematické vymezení práce 5

Reflexe tématu současných technologií a jejich vlivu v ostatních humanitních oborech 6

Téma dohledu, kontroly a technologií v pracech dalších autorů 8

Technologie současnosti – proměna vztahů i prostoru..... 10

Digitální životní styl 10

„Locative Media“ a městský prostor 12

Augmented reality 14

Ubiquitous/Pervasive Computing, Internet of Things, WEB 2.0..... 16

Deanonymizace a soukromí..... 22

Bezpečnost – nové možnosti dohledu..... 24

Kognitivní přetížení v současných médiích a informačních technologiích – nové technologické koncepty jako strategie k jeho redukci..... 27

Digitální Stopy – zbytková data po interakcích..... 29

Propojování Technologií, sítí a databází..... 31

Subjekt v současných informačních technologiích 34

Barthesův koncept fašismu jazyka – aplikace na technologie?..... 35

Autonomie technologií – architektura informačních systémů 36

dokonalý zločin technologií..... 38

Co je důležité pro funkce moci? 40

Moc, prostor, technologie a architektura budov a měst..... 41

Moc ve společnosti naší doby – naplnění vizí od Jeremy Benthama až po Garyho Marxe?..... 43

Mikrofyzika moci – od Foucaulta k databázím..... 43

Mikrofyzika moci a její uplatnění v konceptu panoptikonu 44

Databáze jako diskurz 46

Posterův databázový superpanoptikon 47

Participační panoptikon 49

Diskurz jako metoda distribuce moci 51

Kontrola ve společnosti – od Michela Foucaulta ke Gary Marxovi ... 52

Odstranění objektu 53

Znehodnocení objektu 54

Izolace objektu 56

Zneschopnění pachatele 57

Vyčlenění (pachatele, nebo nebezpečí samotného) 58

Identifikace pachatele, přečinu a cíle 59

Některé další aspekty konceptu Garyho Marxe 61

Projevy technologií na nejvyšší úrovni governmentality – pozdní foucaltův koncept moci na úrovni státu 61

Závěr 65

Možnost vystoupení 65

Panoptikon jako koncept, jehož působnost se rozšířila z jednoho vězení na celou společnost 66

Nový věk technologií? 68

Literatura 70